

DPN 5550

Title : शुद्धि विवेक / SÚDDHI VIVEKA

Run. No. 6241

Cat. No.

Micro. No.

Subject धर्मशास्त्र Code of conduct
Sharma Sastra Religion : Hindu / Bauddha

Language : Skt. / New. / Nep. / Skt. - New. / Maith. - New. / New. - Nep. /

Size in cms. 29.5 x 13

Folios 33

Lines (in a page) 10

Compl. / Incompl.

Extant folio (9-41)
Chapt. / act /

Author / translator रुद्रधर

Scribe / donor

Date: NS / SS / VS / KS

Ruler / place

Script : New. / Dev. / Bhuj. / Ran. /

Illus. :

Material : palmleaf / paper / thyasaphu / one side yellow

Condition : fine / damaged by worms, rats, water /

Beginning, colophon, post-colophon :

[illegible]

जत्रेहाशुः एवंशत्रियवैश्वशत्रुः
 शौचव्यपगतशुद्धिः॥अग्निमाईअग्निः
 ज्ञानमोः नृयेनशुद्धिः॥अशौचत्रदिनशेषे नमो
 ज्ञानकालाशौचात्तरेपनिपातेऽग्निमाशौ
 चोपनिपातेमरणशौचव्यपगमेनशुद्धिः॥एषा
 नमशौचेतत्प्रातिखिकंतद्व्येननवकक्षते॥नेनस्त्रीणांयति
 ईशद्वयदृष्टार्थकर्मणिवाधिकारः॥एवमवप्रमासिक
 षोदर्शितोदभलतानितापराकारम्प्राकरदिषुदर्श
 विगतत्रविदेशस्थंशृणुयाद्योत्पनिर्दर्शं॥एवंषंदशाए
 वेव्ववेत॥समस्तरेव्यतीतेनस्पृष्टेनाप्यविश्रुति॥यदेव

मरणोत्तिनेन वाक्त्रिप्राज्ञासविशेदेः॥ तत्र विगतं विनष्टं अनिर्दिशमननीतदशाहं यः स ह्यः शृणुयात्स दशात्रयं
 ये षमवशिष्टं तावदेवाशुचिर्वेत्॥ अतिक्रात्रे अतीते दशाहे त्रिरात्रमशुचिर्भवेत्॥ सम्यक्त्वे त्वतिक्रात्रेऽपः स्पृष्टं व
 स्नात् विशुद्धिः॥ अत्रानिर्दिशमिति दशशब्दः संपूर्णशौचोपलक्षकः॥ दशात्रदशाहशब्दावपि संपूर्णशौचोपलक्षणौ
 तेनायमर्थः॥ विदेशस्य सपिण्डमरणश्रवणेऽशौचकालानपगमे यावदवशिष्टं कालस्य तावदशौचं बद्धं
 व्यं॥ अतिक्रात्रे तु संपूर्णशौचकाले त्रिरात्रमशौचं भवेति॥ वर्षानन्तरं सपिण्डमरणश्रवणे स्नानमात्रेण शुद्धिः॥ एवञ्च
 तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं
 त्रिरात्रादावशौचकाले व्यतीते ज्ञात्यादिमरणश्रवणेऽशौचकाले त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं
 क्रमे त्रिरात्रमशौचकाले व्यतीते ज्ञात्यादिमरणश्रवणेऽशौचकाले त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं
 श्रावणे वा त्रिरात्रमशौचकाले व्यतीते ज्ञात्यादिमरणश्रवणेऽशौचकाले त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं तदेकवाक्यतया स्वे स्वेऽहनि व्यतीते त्रिरात्रमशौचं
 तथा च याज्ञवल्क्यः॥ प्रेषिते कालशेषः स्यात्

गत्रेण शुद्धिः एवं शत्रिय वैश्य शूद्राणां
 शौचव्यपगमनशुद्धिः ॥ अग्निमाई अग्नि
 मानका ला शौचात्तरेपनिपातेऽग्निमाशौ
 चानपाते मरणशौचव्यपगमेन शुद्धिः ॥ एषा
 मशौचतत्प्रतिस्विकंतदमेन न वा क्षते ॥ तेन स्त्रीणां पति
 र्दृष्ट्वा द्वायदृष्टार्थकर्मणि वाधिकारः ॥ एवमेव प्रमाणात्
 विगततृविदेशसंश्रुत्या शौचनिर्देशः ॥ अर्धं दशात्र
 वेद्वेत् ॥ समस्तरेवतीतेन स्पृष्टेन गोविशुद्धिः ॥ यदेव

मयापिपतिप्रेतोदकदानसर्वत्रलानपुत्र
माधुनपुत्रेभवतिमानवः॥अत्रनिर्दिशेने
॥सपिण्डमरणसदृशाहातत्रप्रवरोदरो
रात्रेरुद्धंसपिण्डमरणम्रजापक्षिण्ये
त्यतयापूर्वापररात्रिसहितेदिनम्॥
संवत्सरात्रे॥उद्धंसमत्सराइतिश्रूयते
तीतेतुदिनेषुपि॥तत्रगौतमोक्तपक्षि
एकाहसुपरिमासत्रयेव्यवतिष्ठते॥तदैवंसर्ववाक्येकककनमः॥अनतीताशौचकालेयदिविदेशस्यसपिण्ड
मरणम्रयतेतदायावदवशिष्टमस्तितावदेवशौचकालस्यतावदशौचकर्मव्यं॥यदितुसंपूर्णशौचकालेतीतेषु
साधनोसपिण्डमरणम्रयतेतदात्रिरात्रंतद्वदनवममासपर्यंतंपक्षिणी॥तद्वद्वर्षपर्यंतंकमहोरात्रमशौचं॥व

मनुः॥निर्दिशेतातमराश्रुताप्रवरोदरो
नमित्यर्थः॥ततनदपित्रिराघाशौचातिक्रमं
पितृणां॥अत्रात्रोद्धंसमत्सराःपक्षिणीति॥दशमाःशौचात्र
नाति॥यत्पक्षिआगमिवर्तमानदिनद्वयसहितारात्रितु
होतुतत्रवभुश्चेक्यतेमत्तः॥तत्रत्रिरात्रमाश्रुयंभवे
वदकाहमेवात्रतत्रसन्नासिनाननु॥नाश्रुयंप्रसवस्यासिच्य
तीतेतुदिनेषुपि॥तत्रगौतमोक्तपक्षि
समत्सराइतिउद्धंसवतिष्ठते॥तसूद्धंदेवलेनत्रिरात्राभिधानात्॥देवलोक
एकाहसुपरिमासत्रयेव्यवतिष्ठते॥तदैवंसर्ववाक्येकककनमः॥अनतीताशौचकालेयदिविदेशस्यसपिण्ड
मरणम्रयतेतदायावदवशिष्टमस्तितावदेवशौचकालस्यतावदशौचकर्मव्यं॥यदितुसंपूर्णशौचकालेतीतेषु
साधनोसपिण्डमरणम्रयतेतदात्रिरात्रंतद्वदनवममासपर्यंतंपक्षिणी॥तद्वद्वर्षपर्यंतंकमहोरात्रमशौचं॥व

राम
१०

जननरश्चलानमुदकदानश्चत्राहाशौचादौवतीतेसर्वदैवलानमुदकदानमात्रं॥जननाशौचकालेतत्तीतेजननश्र
वणेसर्वदाशौचाभावः॥अत्रपित्रादीनांविदेशस्थानामरणम्रवरोमिताक्षराहारलताभ्यांविशेषोक्तिरिति॥सत्तरत्वार
दिभिरलिखितत्वाडुपेक्षितः॥महानद्यादिव्यवहितदेशांतरमृतसमरणम्रवरोसयःशौचं॥तथाचदेवानसिः॥देशा
न्तरमृतससयःशौचं॥अत्रदेशांतरपरिभाषितं॥तत्रवृद्धस्यतिः॥देशांतरंवदत्येकेष्वष्टियेननायतं॥वत्वारिं
शहृदयेकेत्रिंशदेकेतथैव॥॥वृद्धमनुरा॥यद्येयत्रविभिन्नगिरीद्विवधायकः॥महानद्यन्तरंयत्रतदे
शांतरमुच्यते॥देशनामनदीभेदान्निकयो
जनश्रयतेथवा॥अत्रनानाकल्पेष्वनम
तुवत्वारिंशद्येजनानन्तरसत्रिंशद्येजनानं
वंदशीयितुंतेनायमर्थः॥षष्टियोजनाभ्यंतरे
रत्वेनतुयोजननियमापेक्षाएतद्विषयमेव

देशांतरमोक्तं॥यद्येयत्रविभिन्नगिरीद्विवधायकः॥महानद्यन्तरंयत्रतदे
शांतरमुच्यते॥देशनामनदीभेदान्निकयो
जनश्रयतेथवा॥अत्रनानाकल्पेष्वनम
तुवत्वारिंशद्येजनानन्तरसत्रिंशद्येजनानं
वंदशीयितुंतेनायमर्थः॥षष्टियोजनाभ्यंतरे
रत्वेनतुयोजननियमापेक्षाएतद्विषयमेव

गिर्यादिव्यवधानाभावेन नियमार्थमाह ॥ दश
देशांतरं ॥ एतदपि पुरुषशक्त्यपेक्षया ॥
रुषेणानुमशकान्तात् ॥ अतएव गिर्यादिभ्यः
शेषितं प्रतिदेशात्तत्तत्त्वव्यवहारः ॥
मृतस्य तीरमुक्तिदेशस्थितं प्रतिनदेशात्
न तरो देशो देशांतरं षष्ठियोजनाभ्यन्तरेपि यत्र
रमृतस्य सद्यः शौवं ॥ ॥ अथवा ॥ यो ह वल्कः ॥ अदत्तजननास्य आचूडनैशिकी स्मृता ॥ त्रिरुत्रमावृतादे
शातदशात्रमतः परं ॥ नैशिकी शुद्धिः अहोरात्रमशौचमित्यर्थः ॥ अत्र दत्तजननशब्देन कालउपलक्ष्यते ॥ सद्यः सप्तमो
मासः ॥ दत्तजनने सप्तमे मासीत्युपनिषदर्शनात् ॥ चूडनशब्देनापि चूडकालो लक्ष्यते ॥ तत्र त्रितीये वर्षे ॥ त्रितीये वा ॥
तिरुतेरिति चूडविधानात् ॥ अत्र यद्यपि सावत्सरिकस्य चूडकरणमिति प्रथमवर्षविधानमप्यस्ति ॥ तथापि विधेयं नैव

न गिर्यादिभ्यः व्यवधानाभावेन नियमार्थमाह ॥ दश
देशांतरं ॥ एतदपि पुरुषशक्त्यपेक्षया ॥
रुषेणानुमशकान्तात् ॥ अतएव गिर्यादिभ्यः
शेषितं प्रतिदेशात्तत्तत्त्वव्यवहारः ॥
मृतस्य तीरमुक्तिदेशस्थितं प्रतिनदेशात्
न तरो देशो देशांतरं षष्ठियोजनाभ्यन्तरेपि यत्र
रमृतस्य सद्यः शौवं ॥ ॥ अथवा ॥ यो ह वल्कः ॥ अदत्तजननास्य आचूडनैशिकी स्मृता ॥ त्रिरुत्रमावृतादे
शातदशात्रमतः परं ॥ नैशिकी शुद्धिः अहोरात्रमशौचमित्यर्थः ॥ अत्र दत्तजननशब्देन कालउपलक्ष्यते ॥ सद्यः सप्तमो
मासः ॥ दत्तजनने सप्तमे मासीत्युपनिषदर्शनात् ॥ चूडनशब्देनापि चूडकालो लक्ष्यते ॥ तत्र त्रितीये वर्षे ॥ त्रितीये वा ॥
तिरुतेरिति चूडविधानात् ॥ अत्र यद्यपि सावत्सरिकस्य चूडकरणमिति प्रथमवर्षविधानमप्यस्ति ॥ तथापि विधेयं नैव

रमः

भिर्द्विषैर्निष्पादिवाकौर्द्वितीयवर्षसमाप्तिं यावन्नैशिकीविधानात्तदेकवाक्यतया तृतीयादयः वृत्तते ॥ चूडकालौ तत्र
निकृष्टतृतीयादयः ॥ प्रथमाद्ये तु कुलधर्मवशादपवादतश्चूडकरणमिति हारलता ॥ वृत्तबन्धमुपनयनं ॥ तत्रापि स्वका
लउपलक्ष्यते ॥ सद्यः षड्वर्षानन्तरकालः पर्यवसितः ॥ तत्र त्रिरुत्रमावृतादे ॥ ॥ इज्जनामयकालः ॥ याणां तु षडादिकः ॥ इ
ति मुच्यते ॥ मर्यादायां चूडनस्य सप्तममासमवधीकृत्य बालप्राप्त्यस्य शौवं ॥ सप्तममासस्य द्वितीयवर्षे
माप्तिं यावदेकाहोरात्रं ॥ ततः षट् ॥ अतः दत्तजननशब्देन कालउपलक्ष्यते ॥ सद्यः सप्तमो
मासः ॥ दत्तजनने सप्तमे मासीत्युपनिषदर्शनात् ॥ चूडनशब्देनापि चूडकालो लक्ष्यते ॥ तत्र त्रितीये वर्षे ॥ त्रितीये वा ॥
तिरुतेरिति चूडविधानात् ॥ अत्र यद्यपि सावत्सरिकस्य चूडकरणमिति प्रथमवर्षविधानमप्यस्ति ॥ तथापि विधेयं नैव

नरेवालकमरणं च दहः पुर्यते तावदशौचं ॥ न सर्वं तर्हि नासत्तुर्लङ्घ्यं विधौ वा लोभतो भूतो निवृत्तनीयः
 ॥ अग्निदानेन कर्तव्यं ॥ यदि तु श्मशानेना तस्य दहः कर्तव्यः ॥ अत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥ वैश्वानो
 द्यादशौचं ॥ श्मशानेन शान्तिरात्रमशौचं ॥ श्मशानेन श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥ अत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥
 मोहाभिभूतैश्च देशमाश्रमादिनाम् ॥ न च श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥ अत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥
 शौचं ॥ अपि विंशतिरात्रं श्मशानं ॥ ॥ अत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥ अत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥
 यत्र कन्या विधायते ॥ सद्यः शौचं भवेत्तत्र सद्यः शौचं ॥ यत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥ अत्रैव श्मशानं त्रिरात्रं भवितुं शक्यं ॥
 त्रिरात्रमिति निश्चयः ॥ वाक्प्रदानेन तत्र ज्ञेयं बोधयत ॥ पितृव्यं स्पृहितो दत्ताय भर्तुरेव हि ॥ स्वजातुक्तं
 मशौचं न सत्तत्केन तत्केपि वा ॥ अतः परं कृतवाग्दानावस्थातः परं प्रवृत्तानां प्राप्ताधिकरूपाणामित्यर्थः ॥ अग्नि
 कर्मणा करोति ॥ वाक्प्रदानेन तत्र ज्ञेयं बोधयत ॥ पितृव्यं स्पृहितो दत्ताय भर्तुरेव हि ॥ स्वजातुक्तं
 विधायते दत्तानामित्यर्थः ॥ भर्तुरेव हि स्वजातुक्तं मशौचं भवतीत्यर्थः ॥ एवं हारलतायां ॥ यत्र तु वाग्दानं न भवति ॥ न तत्र

एम
 १३

चूडनत्रं विवाहपर्यन्तं एकाहोरात्रमेवाशौचं ॥ तथा वयाजवल्क्यः ॥ अहर्हृदत्तकन्यासुवालेषु विशेषधने
 ॥ ॥ अस्यार्थः ॥ अदत्तकन्यासुमृतासुवालेषु यजानदन्तेषु मृतेषु हरेकाहोरात्रमशौचं भवति ॥ अयमत्र स मुदायार्थः ॥
 सर्ववर्षाणां द्वितीयवर्षायावत्तन्मरणोसद्यः शौचं ॥ तदनन्तरं विवाहपर्यन्तमेकाहोरात्रमशौचं भवति ॥ विवाहा
 नन्तरं पितृकुले अशौचाभाव एव स्वामिकुले संस्पर्शाशौचं भवति यत्र येषामयादातव्ये वाग्दानं क्रियते ॥ तत्र चूडन
 त्रं मृतायां तस्यां विवाहपर्यन्तं पितृपतिपुत्रयोरपि द्वयोस्त्रिरात्रमशौचं इति शेषः ॥ विवाहितासु विशेषमाह ॥ अत्रैव
 एणो ॥ दत्तातारीपितृगोहेषु यत्तथा ॥ स्वमशौचं चोत्सृज्य कृत्वा कन्यावस्थिता ॥ तद्वधुवर्गस्त्वेकेन शुद्धं जनक
 स्त्रिभिः अत्र जनकस्त्रिभिरिति जनकपदेन जननकर्तृज्योपलक्षणं जनन्या अपि त्रिरात्रेण शुद्धिः ॥ तथा ॥ सिद्धवत्या
 रिजातारत्नाकरयोर्मृतापित्रोस्त्रिरात्रमुक्तं हारलताकारेण ॥ तथैव हेतुपूर्वकमलेखि ॥ वधुवर्गद्विपत्रापि वर्गशब्दे
 न एकक्रियापत्रा एकाग्रमस्याभ्रातृवैमात्रेण ॥ त्रालेषां च पुत्रासु त्रैतेषामेकाहः ॥ अतएव सिद्धवत्या
 रिजातहारलतारत्नाकरेषु भ्रात्रादिनामेकाहः ॥ गौह इति मताभिर्गोपलक्षणम् ॥ निजगृहे ॥ एवम

एतेपितृव्रतत्राशौचश्रवणदवापिभ्रात्रादि
 ॥ तच्चपाणिजातस्यानुमतमेव ॥ तेन निजव्याह
 हेनिवसत्याः प्रसवेमरणेवसशः शौचं
 लौचभागिगृहविशितमिति तस्याथोवा ॥ १ ॥
 स्याविवाहितास्त्रीयदिपितृगृहेप्रसूयते ॥ त्रय नेवातदा मातापित्रो ॥ त्रिरात्रमशौचं ॥ एकाश्रमवा ॥ सेनाभ्रातृवैमात्रे
 यपितृव्यप्रवाणांततः प्रवाणां पितृव्यस्य करान् पितृव्यिनाश्रमवासिनां भ्रात्रादीनामशौचं न भवति ॥ पितुरभावे
 मातृगृहेऽहितुर्मरिणो प्रवेवा मातृस्त्रिरात्र मवपितुरभावेभ्रातृगृहेभगिन्याः प्रसवेमरणेचभ्रात्रादीनामेकात्रम
 शौचं भवति ॥ तथा ॥ पित्रादत्ताभ्या कन्यास्वातंत्र्यादप्यमाश्रिता ॥ यंयंश्रितवती भूयस्तस्या शौचं ग्रहं ग्रहं ॥ मतायां
 वाप्रसूतायां नान्येषामिति निश्चयः ॥ कामादक्षतयोनिश्चेदयंगत्वा व्यवस्थिता ॥ तस्यान्यस्यसगोत्रासायत्वाश्रित
 वतीत्यर्थः ॥ अर्थः ॥ विवाहितास्त्रीपाणिग्राहकादप्यंयं ग्रहमाश्रयति तस्यैव ग्रहस्य तस्यां मतायां प्रस

एम
 १४

तायां वात्रिरात्रमेवाभितिष्ठते ॥ स्वयं ग्राहकगोत्रकस्य न भवति यदि वपाणिग्राहकेण तस्याः संगः कृतस्तदा तस्याः पा
 णिग्राहकगोत्रमेव तिष्ठति ॥ स्वयं ग्राहकगोत्रं न भवति ॥ यदि तस्यास्तत्संगमो न वृत्तस्तदा यमेवाश्रिता भवति ॥ तस्यै
 वान्यस्यान्यगोत्रस्यसगोत्रासा ॥ २ ॥ अशौचं तत्रापि ग्रहमेव भवति ॥ तथा ॥ पदेन सप्तमेयवलात्का विद्धता भ
 वेत् ॥ स्वामिगोत्रं भवेत्तस्यास्तच्च ॥ ३ ॥ शिष्यते ॥ पैतृकतुप्रसूतायांततः पौर्विकं तृकं ॥ अर्थः ॥ पाणिग्राह
 णेवृत्ते समाप्ते सप्तपदी समाहो हणे वा बलात्कारेण ह नान्यमाश्रिता भवति ॥ तस्याः स्वामिगोत्रपाणिग्राहकगोत्रमे
 व भवति ॥ तत्रापि विशेषमाह ॥ तच्च भूयो विशिष्यते ॥ भूयः पुनस्तत्रोत्रं विशिष्यते ॥ विभज्यत इत्यर्थः ॥ विभागमाह ॥
 पैतृकतुप्रसूतायामित्यादितस्या बलात्कारेण तायां वत् प्रसवो न भवति तावत्पितृगोत्रमेवावशिष्यते ॥ प्रसवान
 त्रं पौर्विकं सभर्तुः पाणिग्राहकस्यैव गोत्रमभ्युपगच्छते ॥ बलात्कारे तु गोत्रं कदापि न भवति ॥ तस्या इति ॥ अशौचं त
 त्प्रसवमरणयोस्त्रिरात्रमेव हतुरिति ॥ शंख ॥ तत्रैव नियानारीरजः पश्यत्यसंस्कृता ॥ प्रसवे मरणे तज्जमशौ
 चं नोपशाम्यति ॥ पितुरिति विशेषः ॥ इति ॥ अथ गव्यं प्राशौचं ॥ ब्रह्मप्राणो ॥ षण्मासाभ्यन्तरे

वतगर्वमावोभवेद्यदि॥ तदा माससंख्यां हि ॥ १ ॥ अतः इति ज्ञातुं मशौवंता सुविद्यते॥ सशः शौवं
 सपिण्डानां गर्वस्य पतने सति॥ अत्र दिवसैः ॥ २ ॥ मासानां बहुत्वे यतः प्रभृतिसंभवति॥ नयेयववस्था
 तेन तृतीयमासोपरि षण्मासं यावत् न्यावत् ॥ ३ ॥ अत्र दिना न तासां स्त्रीणां वा सखाणादीनामशौवंभ
 वति॥ सपिण्डानां नृसामिपुत्रादीनां सशः शौवंभवति॥ मासत्रयाभ्यन्तरे विशेषमाह॥ ॥ मरीचिः॥ गर्वशु
 त्वायथामासमविरैतत्तमे अहं॥ एतन्नेतदत्रात्र वैश्वं न चाहमेव॥ अष्टाहे न तु शरदः स्पष्टादिरवा प्रकीर्तिता॥
 यथामासमिति॥ यावत्तो मासा अतीतः स त्रिदिनातिव्याप्य शौवं॥ एतच्च मासत्रयादूर्ध्वमासं यावत् मासत्र
 याभ्यन्तरे वाह॥ अविरेतत्तमे अहमेव अविरे मासत्रयाभ्यन्तरे गर्वशौवे सति उत्तमजातीये वा सखाणां त्रिरात्रं शनि
 यायां च तत्रात्र॥ वैश्यायां च अहं॥ शूद्रायां मष्टाहं मशौवं भवतीत्यर्थः॥ ॥ कूर्मपुराणे॥ गर्वशुतावहोरात्रं स
 पिण्डे तत्र निर्गुणे॥ यथेकावरणे जातो त्रिरात्रमिति निश्चयः॥ अत्र त्रिनिर्गण इति॥ वेदे कदेशवेदाङ्गस्य क्रियासूत्रे
 एकाहः यथेकावरणे सर्वाशित्वसर्वक्रियत्वादिमतित्रिरात्र॥ एवमेव हारलता॥ यद्यपि त्रिरात्रमशौवं हारीते नोक्तं

रमः
 २५

जातमृते मृतजाते वा लक्ष्मि तदस्य यथेकावरणशक्तिविषयकमेवमेव रत्नाकरः॥ जातमृत इति जन्मानन्तरमवव
 हितकालमृत इत्यर्थः॥ तद्गर्वं जातमृते सन्नेषामेव सपिण्डानां सशः शौवं॥ एवं च गर्भमावे सपिण्डांतां गुणवतां सशः शौ
 वं॥ तदेव समुदायार्थः॥ गर्वशौवे मासत्रयाभ्यन्तरे वा सखाणां त्रिरात्रं मासत्रयोपरि षण्मासं यावत् न्यावत्सु मासेषु त्री
 णेषु गर्वशौवो भवति॥ तावत्ते यदि न्यशौवं भवति॥ वानासोपरि दशाहं मशौवं भवति॥ पतिपुत्रादिसपिण्डानां सशः
 शौवं भवति॥ क्षत्रियाणां सुमासत्रयं च तत्रात्र नरत्तुष्टये॥ वैश्याः पंचाहं॥ तदुपरि षण्मासं यावत्तुभयोऽपि अतीतमा
 ससमसंख्यानदिनानि॥ एतदुपरि सशः शौवं दशहं च भवति॥ शूद्रायां मासत्रयं यावदष्टाहं त
 त्र षण्मासं यावत् अतीतमाससंख्यानदिनानि॥ तदुपरि मासमशौवं भवति॥ अत्र सर्वत्र निर्गुणसपिण्डानामेकाहं॥ य
 थेकावरणानां सपिण्डानां अष्टाहं शौवं॥ ॥ अथ मरणाविशेषानामशौवं॥ ॥ वृद्धगर्भः॥ वृद्धः शौवं स्मृतेर्लुप्तः प्र
 त्याख्यातमिषद्वि यः॥ आत्मानं घातयेद्युक्तं॥ ॥ मुनिः॥ तस्य त्रिरात्रमशौवं द्वितीये त्वष्टिसंवयः॥ नृती
 ये तदकं कृत्वा च तुर्ये आह मावरेत्॥ अत्र शौवं प्रशति॥ यो वृद्धो मत्रोच्चार्य शौवं कर्तुं न शक्नोति॥ नृ

तार्थस्याविरोधो बलमतिश्रुतः॥ एवं हि धीमताः ॥ गन्तव्यं घातयन्ते निषजादेषां नाप्रतिक्रियारोगश्च ॥ मातुः
रुधो घातयेत्॥ तत्रात्मघाते रोधाभादविरोधो न भवति ॥ यत्कर्तव्यमित्यर्थः॥ ॥ ब्रह्मपराणोऽद्विचिकित्सः ॥
तैः पाडितस्तु नान्यदि॥ प्रविशेज्ज्वलन्तं तपो यनश्च न तत्रथा॥ अगाधतो यराशिञ्च भृगोः पतनमेव वा॥ भृगोः
पर्वततटादित्यर्थः॥ गच्छेन्महापथं कपित्थका ॥ १२॥ यरात॥ प्रयागवटशारखादेरुत्पादं करोति यः॥ स्वयंदेहविना
शे तु प्राप्ते काले महामतिः॥ उत्तमान्द... ॥ आत्मघातमदत्तञ्च विदुः॥ महापापक्रियः स्वर्गादिव्यान्भोगा
न्समश्नुते॥ एतेषां अधिकारस्तु तपसां सर्वजनज्ञः॥ नारायणमथ नारीणां सर्ववर्षेषु सद्दया॥ इदं शंभुतकं येषां जीव
तां कुत्र विद्मवेत्॥ अशौवं स्यात्त्रयं न भवं दद्यान्लहते तथा॥ महामतिरिति स्वयंदेहविनाशे उपायः तत्र अन्यथा रोगे
नैव संप्रत्यवश्यमेव मत्तव्यमतः सात्विकतया स्वयं भवेत्तेषु स्थानेषु क्वचिद्देहं त्यजामीति कृतबुद्धिः॥ महापापक्रिय
इति॥ महापापं क्रियत इत्यर्थः॥ तेन महापापक्रियोऽप्येवं तं मरणदिव्यास्त्रोक्तान्समश्नुत इति किमन्यथा मित्ति
इत्यतिशयप्रदर्शने॥ एतेषां मरणरूपाणां तपसां सर्ववर्षसर्वव्यक्तिसाधारणोऽधिकारः॥ इदं शमित्यादेः अयमर्थः

॥ एवं विधमरणप्रवृत्तानां देववशात्तत्काले जीवतां कालात्तरे मृतानां त्रिरात्रमैवाशौचं ॥ तत्कालमरणो त्रिरात्रमित्यवि-
वादः ॥ वज्रा नलरुतेतथेति ॥ एतदप्येवं विधेषु प्रायश्चित्तेषु वज्रा नलरुतेषु त्रिरात्रमिति दर्शयति ॥ प्रायश्चित्त-
इति तु कश्यपवाक्यैकवाक्यतया लभ्यते ॥ ॥ अक्रियाः ॥ व्यापादयेदथात्मानं स्वयं योऽमुदकादिना ॥ विहितं तस्य ना-
शौचं नाग्निर्नाप्युदकक्रिया ॥ यत्तुरोष्ठादिना हेतुना ॥ आदिभिरात्मानं घातयति ॥ तस्याशौचाग्निदानादिक्रियानकर्तव्या
॥ अथ कश्चित्प्रमादेन म्रियते ॥ आदिषु तस्याशौचं विधातव्यं कार्यावाप्तौ उदकक्रिया ॥ प्रमादेनानवधानेन योऽमुदकव-
ज्राद्यप्यमृत्युहेतुभिर्म्रियते ॥ तस्य संपूर्णमशौचं कर्तव्यं ॥ संकोदे प्रमाणभावात् ॥ उदकक्रिया कर्तव्या ॥ अग्निसंज्ञा-
रोदकदानादिकाः क्रियाः कर्तव्या इत्यर्थः ॥ उदकक्रियेत्यस्योपलक्षणापरत्वात् ॥ तदेव मन्त्रसमुदायार्थः ॥ शौचावम-
नाद्यसमर्थस्य ब्रह्मसाधव्याधिगृहीतस्य वारणकया ॥ अग्नौ प्रवेशे सपिण्डानां त्रिरात्रमशौचं ॥ तत्काले ॥ अग्निजला-
दिप्रवेशेनाप्यमृतानां यश्चात्मजानामपि त्रिरात्रमशौचं ॥ राधादिना ये जलादिष्व्वात्मानं घातयन्ति तेषामग्निदानादि-
कं न कर्तव्यं ॥ तन्मरणनिमित्तकमशौचमपि न ॥ प्रमादेनामुदकादिमरणो संपूर्णमशौचं अग्निसंज्ञादि

काश्चक्रियाः कर्तव्याः ॥ सद्यः शौचानुवृत्ते
 वार्धेयसवेच्छतिपार्थिवः ॥ डिम्बः शस्त्रं विना क
 रोसद्यः शौचार्थिनां तन्त्राणां त्रिकप्रायश्चित्तं ॥ स
 रः ॥ गोब्राह्मणस्य चतुर्षु द्वादशत्रयं पितृभ्यो द्वादशमृतानां सद्यः शौचं ॥ यस्य वेत्ति पार्थिव इति ॥ यस्य प्रेम्णस्य
 स्वकार्यं तया कदाचित् प्रविष्टं ॥ शौचं मेच्छति ॥ आश्विनं च तत्र विशेषमाह ॥ उद्यतं सद्यः शौचं ॥
 धर्महतस्य ॥ सद्यः संतिष्ठते यजस्तस्य शौचमिति स्मृते ॥ सद्यः शौचमिति योजना ॥ अत्र धर्मो कान्तः ॥ शस्त्रं विना
 दिग्भैः यज्ञपितृदानदिरूपः संतिष्ठते सद्यः प्रमेतिसद्यः एवेत्यर्थः ॥ ॥ पराशरः ॥ ब्राह्मणार्थे विपत्रानां द्वादशानां य
 हेषु च ॥ आहवेषु विपत्रानामेकरात्रमशौचकं ॥ अत्र वदन्ति नामिति त्रिष्वपि संवध्यते ॥ ततश्चायमर्थः ॥ गोब्राह्मणधर्मो
 गृहेषु देवदंडेन मृतानामेकाहोरात्रमशौचं ॥ एवमेव हारलता ॥ अत्र दंडिनामित्यत्र वदित्वा पितृनाकरेण ॥ वदित्वा
 नाकोरारिगृहीतानां तदशायामेव मरणो एकरात्रमशौचमिति व्याख्यातं ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ डिम्बः शस्त्रं विना क

विष्णुपालने॥ सद्यः शौचं हतस्या रुद्राहं वाने महर्षयः अत्र शतैरभिमुख हतस्य सद्यः शौचं॥ लघुशदिना यगनु खरु-
नस्य त्रिणमिति ववस्थितविकल्पार्थश्चकार॥ ॥ यमः॥ इमा शनिहताना च तथे प्रमाणसन्निधौ॥ नदीभापदं शु-
भः सद्यः शौचं विधियते॥ प्राणसन्निधौ मिति प्रार्थनात् गिरिः ॥ ॥ नदीभापदं शु-
खाधालारक्षुमशादयः॥ देष्टु नोदयना ॥ धाः सूर्यवराहाय ॥ ॥ नदीभापदं शु-
नैकाम्ये च त्रिवेणी संगमासौ मारणे ॥ ॥ उहूत्रौ॥ इत्यादि ॥ ॥ नदीभापदं शु-
लोभेवमेव॥ अनाशकसमोजने॥ ॥ सद्यः शौचं॥ का ॥ नदीभापदं शु-
तदयं सद्यः शौचं ॥ ॥ नदीभापदं शु-
र्थे जलयुक्तं मयानां संग्रामेश्वरेण सद्यः शौचं ॥ ॥ नदीभापदं शु-
श्रापदादिभिर्भूतानां सद्यः शौचं॥ यस्वक ॥ ॥ नदीभापदं शु-
तानां मृतानां मेका होत्रमशौचं॥ लघुशदिना ॥ ॥ नदीभापदं शु-
॥ यराशः॥ ॥ ॥ सगीमते

वैवस्यः शौचं विधीयते ॥ एतच्च प्रचुरोपसर्गोऽप्यत्र निवृत्तविषयमिति प्रतिभाति ॥ उपसर्गमरणोपसर्गोऽप्यत्र
संपूर्णशौचविषयमवधारत्वात् ॥ तथा च आपः पितृशयामित्यत्र सद्यः शौचं ॥ अतश्च उर्विश्वेऽप्यस्य
काभ्यन्तरकादिप्राण्याचनाशौचमिति मित्ता ॥ अतश्च ललाकारमाह स्म ॥ ॥ तथा च दक्षः ॥ स्वस्थकाले विदं सर्वं
तर्कं परिकीर्तितं ॥ आपद्गतस्य सर्वस्य स्तुतकेऽपि न स्तुतक ॥ यत्तु उपसृज्यत इत्युपसर्ग इत्यवहि ॥ अतोपसर्गमरणो
सद्यः शौचं ॥ बुण्याकपरम्परयामरणोऽसंपूर्णशौचमिति व्याख्यातं कस्य विमते वहिर्ब्रूवेऽपसर्गस्याज्ञानाद्वहि
र्ब्रूवेव बुण्याकपूर्वविषया मरणोऽनध्वंसा यस्येति तद्विभावनीयं ॥ ॥ अथ सपिण्डस्य शौचं ॥ ॥ दृश्य
तिः ॥ दशहेनसपिण्डालुश्रुश्च त्रिप्रेतस्तुतके ॥ त्रिप्रेतसकुल्यास्तुतानमात्रेण गोत्रजाः ॥ सपिण्डः सप्तपुरुषावध
यः स्ववंश्यासकुल्यादशपुरुषावधयः ॥ तद्गुणोत्रजाः प्रेतस्तुतके प्रेतके वैवेत्यर्थः ॥ ॥ मनुः ॥ गुरोः प्रेतस्य शिष्या लुपि
तमेवं समाचरेत् ॥ प्रेतहारैः समन्त्रत्रदशरात्रेण श्रद्धाति ॥ ॥ अस्मार्थः ॥ यः शिष्यो वेदाभ्येता गुरुकुले निष्ठ गुरोः स
स्कारं करोति मदशरात्रेण श्रद्धाति ॥ ॥ गुरुतक्षणा माह ॥ अल्पं वा बहु वा यस्य श्रुतस्योपकरोति यः ॥ तमपीह गुरुं

विद्याशोभारसप्रदायकः॥ श्रुतस्याध्ययनस्य वेदविषयस्योपकरोतीत्यर्थः॥ अहमित्यनुज्ञौ गौतमः॥ आचार्यतत्पुत्रद्वी
यास्तशिष्येषु वैवमिति॥ अचार्य उच्यते यनपूर्वकस्तद्देवाध्यायकस्तस्मिन् तत्पुत्रे तत्पत्न्या च मृतायां शिष्यस्य त्रि
त्रमशौवं॥ ज्योतिषो मादिया गे कुर्वन्तो यस्य स च द्वा आर्त्विज्ये क्रियते स याग्युः तस्मिन् मृते अर्त्विजो त्रि एव मशौवं भव
ति॥ शिष्यो त्रौपनीयसंगवेदमध्यापितः तस्य गुरुकुलस्थस्यैव मरणे आचार्यस्य त्रि एव मशौवं॥ ॥ मनुः॥ त्रि एव माहु
राशौ च माचार्ये संस्थिते सति॥ तस्य पुत्रे वपत्न्या च दिवा रात्रमिति स्थितिः॥ दिवा रात्रमहोरात्रमित्यर्थः॥ एतच्चाहो रात्र
मशौवं शिष्यस्य निर्वृत्ताध्ययनस्याचार्य उच्यते पत्नी मरणे ज्ञेयं॥ अधीयानस्य तयोः पि मरणे त्रि एव गौतमोक्तं॥ बृहस्प
तिः॥ अहं माता महाचार्यश्रौये च शुवित्रीः॥ मातुले पश्चिणी गृहिः शिष्यर्त्विग्या भवेत्तु व॥ अश्रोत्रिये त्वहः कृत्स्नम
नृवाते तथा गुरौ॥ मृते राजनिस ज्योतिर्यस्य सा हिषये स्थितिः॥ श्रोत्रियस्य कशाखा धेता॥ एकांशाखामधीत्यश्रोत्रि
य इति बौधायनवचनात्॥ तस्मिन् स्वगृहे मृते गृहपते रात्रमशौवं॥ ॥ तथा चाक्रिणः॥ गृहे यस्य मृतः कश्चिदस
पिण्डः कथञ्चन॥ तस्याथ शौवं विज्ञेयं त्रि एव मशौवं॥ अत्रासपिण्डः श्रोत्रियः॥ अश्रोत्रिये त्वसपिण्डे स्ववेश्मनि

[illegible][illegible]

मात्रं कालं लक्ष्मिः श्रुती सवृत्तौ विष्णुः ॥ १ ॥ मातामहः ॥ ताते त्रिगवेण ॥ अनोरसेषु पुत्रेषु
तेषु न ॥ परस्त्रीसुभार्या सुप्रसूता सुमता सुव ॥ आचार्यपत्नी पुत्रावाउपाध्याय मातुलश्च श्वशुरश्च ॥
विशिष्टेषु वैकात्रेण स्वदेशराजनिवस्य नोरसेषु श्रीरसं दर्शयित्वा एकादशविधपुत्रेषु जातेषु मत्तपुत्रात्
परस्त्रीसुभार्या सुप्रसूता सुमता सुव ॥ अत्र यशोदीदं त्रिगनाभिर्जनने वैवर्षिकविषयमिति रत्नाकरश्रुति
विचयो व्याख्यातः ॥ तथापि विशेषान्मन्त्रात्सर्ववर्णविषयजया सर्वप्राजाः कातुमन्त्रात्तुर्वर्णसाधारण
मेव विज्ञेयः ॥ हारलतादिष्वपि विशेषो नोक्तः ॥ आचार्यशब्दः पत्नी पुत्रयोर्विशेषणं ॥ उपाध्यायः पितृद्विधाया
कः मातुलमयः प्रसिद्धः सहाध्यायी वेदेकदेशे सहाध्येता संस्कृते वेदे सहाध्यायी निवृत्ताभ्यामनः ॥ श्रमो नोपना
तो वेदभागमध्यापितः स्वदेशराजस्वकर्माभ्याः एतेषु मतेष्वेकस्मिन्मातुलोत्रमातुवैमात्रेयः मातुलसहोदरेपक्षि
णीमातुलादिषु स्वगृहे मतेषु त्रिरात्रं ॥ ॥ तथा वप्रवेताः ॥ मातुलश्च मातुलयोः श्वशुरश्च श्वशुरयोर्गौ ॥ अजिनो
परते त्रिरात्रं ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ अनोरसेषु पुत्रेषु भार्या स्वन्यगता सुव ॥ निवासराजनिप्रेते तदहः श्रुति कारणं ॥

राम
२०

अत्रानोरसाः पुत्रां असवर्णाः भार्याश्च सर्वर्णाः ॥ सर्वर्षिपुत्रेषु सर्वर्षिभार्यासु त्रिरात्रं ॥ ॥ शंखः ॥ अनोरसेषु
पुत्रेषु पत्नी स्वन्यगता सुव ॥ परस्त्रीसुवृत्तीषु त्रिरात्रादुद्दिष्टते ॥ अत्र भार्या स्वन्यगता सुवृत्तीषु त्रिरात्रं ॥ सजातीयो
रुष्टपुरुषात्तरेगता सुप्रसूता सुव विज्ञेयः ॥ अपरुष्टजातिगमने महापातकित्वादशौवाभाव इति हारलतामित्रा
भारत्येवमेव ॥ तथा वशं खलित्वितौ ॥ अन्यपूजासुभार्या सुवृत्तयेषु सुतेषु ॥ एतयोश्चैव मृतयोर्जातभार्या
दकक्रिया ॥ अत्र भार्या अन्यपूजासिती पुनरभोजातीयगता ॥ कृतकः पुत्रः ॥ अत्रायः काल्यतः स्यौ नोशौचं
नोदकक्रियेति रत्नाकरः ॥ ॥ यत्र पुत्रः ॥ आरावत्यस्य दत्तायः पुत्रवितुत्रयोर्द्वयोः ॥ पितुर्यत्र त्रिरात्रं एव
तत्र सपिण्डिनां ॥ एकामाताद्वयोर्पितृपितृद्वौ च पुत्रवितु ॥ तयोः स्यात्पुत्रकादेकं मृतकाद्वयं ॥ ॥ अथ
मर्थः ॥ आदौ प्रथममन्येन विवाहिता तेनैव जानतु पुत्रासः ॥ त्रायदाश्वमाश्रिता तेनापि जनितपुत्राभयनि ॥ त
सुदहयोऽपि पुत्रयोर्मरिणो प्रसवेद्वितीयापितुः त्रिरात्रं ॥ एवं विधेयविषये तत्सपिण्डानामेकत्वं ॥ एकमात्रे
त्यादि ॥ एकमातृकयोर्विन्नपितृकयोः पुत्रयोः सप्रसवमरणो वेतरस्य मातृजात्पुत्रमनेवं ॥ ॥ पूर्वज

न्यगतासुवभायास्तनारसुवपुत्रेपुत्रयतः विनेतिंभयतिंयत्प्रतियोगिकचउवत्ततस्यैवअहोरौनः
 भायापुत्रशब्दः सन्वशिशब्दवात्सपिगतात्तशौकः ॥ अत्र ॥ मिशरायांप्रजापतिः ॥ अन्वभितेपु
 रेपुपरपत्नीकुतेव ॥ गोत्रिणः स्त्रानश्रुः सुः त्रिरात्रेलेवनत्तिता ॥ तदयंसमस्तप्रकरणार्थः ॥ अत्रिणम
 रणेदरात्रं ॥ अत्रपुरुषादरभ्यदशमपुत्रंयवमदुत्तममते विवर्त ॥ नदुर्ज्ञायमाननामजनपरमरा
 कजातिमरणोपक्षिणी अज्ञायमाननामजनपरमरावेऽसात्मात्रनरत्वेरमाकाज्ञा दमावगोचरेमृतेस्मा
 नमात्रंआवाय्यमरणोततसंस्कारकर्तुः ॥ आषाढशरात्रंयदिसंस्कारंनकरोनितदात्रिरात्रं ॥ आवाय्यपत्नीः
 आवाय्यपुत्रमरणोतुगुरुकुलस्थितस्यशिष्यस्यत्रिरात्रं ॥ स्वगृहस्थितस्यतयोर्मरिणेकरात्रं ॥ उपनीय
 किञ्चिद्देशाध्यापकेअनुपनीयसंस्कारवेदाध्यापकेवगुरोर्मृतेवयक्षिणीतथाविधगुरुदत्तां वमृतायावय
 क्षिणी ॥ यत्किञ्चिदध्यापकेउपाध्यायेमृतेएकाहोरात्रं ॥ उपाध्यायपत्न्यामृतायामेकाहोरात्रं ॥ उपाध्यायपु
 त्रेवमृतेएकदिनमात्रं ॥ रात्रिमात्रंवा ॥ आवाय्यगृहस्थितस्यशिष्यस्यमरणोआवाय्यस्यत्रिरात्रं ॥ उपनीयवेदे

एम
 २१

कदेशमध्यापितस्यानुपनीयसंस्काराध्यापितस्यवशिष्यस्यमरणोगुरोःपक्षिणी ॥ वेदेयत्किञ्चिदध्यापित
 स्यशिष्यस्यमरणोउपाध्यायस्यएकाहोरात्रंवेदसहाध्यायिनिमृतेइतरस्यपक्षियत्किञ्चित्पाठसहाध्यायिनिमृते
 एकरात्रंसमानवत्सवर्षेएकस्मादधीयमानेमृतेइतरस्यैकाहोरात्रं ॥ समानवत्सवर्षेभिन्नाङ्गुरोरधीयमानेम
 तेअपरस्यएकदिनमात्रंरात्रिमात्रंवा ॥ सन्निधिवामिनिमित्रेस्वगृहमृतेगृहस्थस्यत्रिरात्रं ॥ अन्यस्मिन्मित्रेस्वग
 र्हमृतेपक्षिणी ॥ अन्यत्रमृतेमित्रेएकरात्रं ॥ श्रोत्रियेस्वगृहमृतेगृहस्थस्यत्रिरात्रं ॥ अश्रोत्रियेस्वगृहमृतेएक
 रात्रं ॥ एकग्रामेश्रोत्रियेमृतेग्रामवासिनामेकरात्रं ॥ यजमानस्यस्वगृहमृतेअत्रिजिनिमात्रं ॥ यजमानमृतेएकरात्रं
 ॥ सहायात्प्रेयजमानेमृतेयाजकस्यत्रिरात्रं ॥ मातामहेमृतेदौहित्रस्यत्रिरात्रंमातामह्यामृतायापक्षिणीमातुलेना
 तृष्वलेयेमातुलपुत्रेदौहित्रेभागिनेयेमृतेपक्षिणी ॥ भगिन्यामातुलान्यामातृसप्तरीपत्पक्षिणीमृतायांपक्षिणी ॥
 मातृह्वमात्रेयेमातुःपैतृष्वलेयेमातृमातृष्वलेयेमातृमातृलपुत्रेअशुरेश्वश्रोणालकेवमृतेएकरात्रंतिर्गु
 राजामातुःश्वश्रुश्वशुरमरणोपक्षिणी ॥ स्वगृहमृतेमातुलेश्वशुरेगुरोस्वगृहमृतायांमातृष्वसप्तरीश्वश्राश्वत्रिरात्रं

॥ स्वतंत्रे राजनिष्ठकर्मस्येकाहोत्रं प्रजातां ॥ १ ॥ कर्मस्ये प्रजातां एकं दिनमात्रं रात्रिमात्रं ॥
 पुत्रादशपुत्रेषु जातेषु मृतेषु यमातापित्रोः द्विरात्रं ॥ २ ॥ जादिनामपि यमातापितृमरणोत्रिरात्रं ॥ परंपूजास्तु अत्र
 गता सुवभाष्य सुपुत्रता सुमृता सुवत्रिगन् ॥ ३ ॥ एकमात्रं कयोः भिन्नपितृकयोर्भात्रोः परस्परं जननमरणीयोः ॥
 स्वमातृजातुकुसं प्रसूतशौचं तयोर्मरिणोः प्रसवे वपितृविगन् ॥ ४ ॥ तस्यपिण्यस्तयोर्मरिणोः एकरात्रं मशौचं भवति
 ॥ हीनवर्णमिनीषु भाष्यस्वशौचाभावः ॥ ५ ॥ तस्य साधनं यथा ॥ ॥ अथ निहृद्यशौचं ॥ अत्रिहृद्यः क
 श्चिन्निहरेत् प्रेतमसपिण्यः कथं वनात्तावत्सर्वैः स्पृष्टा ॥ ६ ॥ तस्यैवाक्रियुः कति ॥ निहरेत् तद्विधेयं तद्वत्तु
 मर्त्येऽपि ॥ ७ ॥ अथ प्रेतवरुतेऽशौचं ॥ ८ ॥ पराशरः ॥ अनाद्यं तस्मात् प्रेतं ये वदन्ति द्विजातयः ॥ पदे पदे यत्फलं मा
 नुष्यन्ति ॥ ९ ॥ न तेषामशुभं किञ्चित्पापं चाशुभकर्मणाम् ॥ जलावगाहनात्तेषां सद्यः शौचं विधीयते ॥ प्रेतसं
 स्पर्शं स्कारैः तस्मिन्नेव दुष्यति ॥ वोढावाप्यग्निदाता वसयः स्नात्वा शुचिर्न वेत् ॥ संस्कारं प्रेतसाधनं अग्निदानस्य
 यत्तु न दीयता ॥ १० ॥ पैडीनसिः ॥ असम्बन्धिजान् बहिरादाहयित्वा वसयः शौचं सम्बन्धे त्रिरात्रं ॥ राजगमोत्रं

रामः
२२

१०
 ५
 ०
 कान्दसः ॥ सद्यः शौचं धर्मवत्तु आदाहयौ सम्बन्धे सति त्रिरात्रं ॥ मातुलमातृसहोदयपैतृसहोदयदीनां येषां मरणोऽशौचं
 मुक्तं तेषां मरणोऽशौचं त्रिरात्रं मशौचं ॥ ११ ॥ तेषां मातुलपुत्रादयोऽप्यवस्थायां लिख्यन्ते ॥ अनुगम्येऽपि प्रेतं ज्ञातिमज्ञातिमेव
 च ॥ स्नात्वा सदैव लः स्पृष्टाग्निघृतं प्राशयिष्यति ॥ ज्ञात्यनुगमनेऽग्निं स्पृष्ट्वा घृतं प्राशनमात्रं अधिकं विधीयते ॥ अ
 शौचं त्रयर्थमेव ॥ १२ ॥ कूर्मपुराणे ॥ असपिण्ये द्विजं प्रेतं विप्रो निहृत्स्ववन् भुवत् ॥ अशित्वा वसहोदित्वा दशरा
 त्रेण शुद्धिः ॥ यद्यत्र मत्तितेषां त्रिरात्रेण ततः श्रुतिः ॥ अनद्वन्त्रं मद्रैव न वेत्तु किन्तु हे वसेत् ॥ सोदरेऽपि न
 देवस्यान्नातुराप्रेषु वन्तु ॥ निहृत्प्रेतिनिहृत्प्रेतिपलक्षणं ॥ वाक्पात्रे दहन् दावपितृत्वा शौचं विधीयते ॥ गृह
 वासाभावेन दन्त्रभोजने यथा त्रिरात्रं तथा भोजनाभावेन दहन् दावपितृत्वा शौचं विधीयते ॥ एतच्च सर्वं निह
 रणाद्यशौचं वास्त्राणि निहरेत्तौ वास्त्राण्येव ॥ अन्यत्र दिशो वक्ष्यते ॥ १३ ॥ कूर्मपुराणे ॥ यज्ञैः सहा सनं कुर्या
 द्यत्तदीनिवेदहि ॥ वाभवावापरो वाधिसदशा हे न शुद्धिः ॥ आदिपुद्गलालिङ्गनाकसम्वाहनपरं ॥ दशरूप
 दमुपलक्षणं ॥ तदशौचापगमेन शुद्धीतीत्यर्थः ॥ तथा यत्तेषां मन्त्रमश्रुतिसकृदेवापिकामतः तदशौचेति न

सौख्यानं कृत्वा विभुशति ॥ तेषां बालाणां दीनं च शौचं यः सहृदयिकामतो उडि पूर्वकमन्नं मश्नाति ॥ यन्म
 तीयाशौचं भुक्ते तज्जातीयाशौचापगमे शुद्धिं शेषवत्त्वं ॥ प्रमादतलभोजनेन तेन दोषः ॥ उडि पूर्वक
 पूर्वकभोजने विशेषमाह ॥ यावत्तदन्नमश्नाति उडि पूर्वकं हतो नरः ॥ तावत्पुनश्चाप्यशौचं स्यात् प्रायश्चित्तं तेन
 श्वरेत् ॥ प्रायश्चित्तं वा त्रिरात्रं दुग्धपात्रमात्रं ॥ ॥ तथा हि रात्रौ बलशत्रुविशं भुक्तानां दोषं त्रिरात्रं ॥ अ४
 हतकेशावश्चाशौचे अस्थिसंययनात्परा ॥ अन्नसत्रप्रवृत्तानां नाम मन्त्रमगहितं ॥ पक्वभुक्तानां त्रिरात्रं
 त्रुपयः पिवेत् ॥ बालाणां दीनां च यानां मग्निहोत्राणां हतकेशिनां भोजनेषां भावः ॥ मरणशौचे त्रिरात्रं
 यनान्नं त्रिरात्रं भोजने दोषाभावः ॥ अनग्नीनां मन्त्रसत्रप्रवृत्तानां नियमपूर्वकं प्रायश्चित्तं त्रिरात्रं यकानां
 मामात्रे दोषाभावः ॥ सिद्धात्रे भुक्ते तु दोष एव तत्र त्रिरात्रं दुग्धमात्रपात्रं प्रायश्चित्तं ॥ पयः पदं दुग्धपरमिति हा
 रलता ॥ अशौचं तत्र तज्जातुक्तमेवाशुच्यन्नभोजने वा क्वात्रोक्ता ॥ ॥ कर्मपराणो ॥ दशाहेन शवस्य शेषपिण्ड
 श्वैव शुद्धिः ॥ यदि निर्दहति प्रेतं प्रलोभात् कान्तमानसः ॥ दशाहेन हिजः शुद्धे तद्वा दशाहेन भूमिपः ॥ अर्द्धमा

एमः
 २३

सेनवैश्वसुश्रोमासेनशुद्धिः ॥ षड्रात्रेण थवासर्वत्रिरात्रेण थवापनः ॥ अथ षड्रात्रमशौचमापत्काले मूलेन
 दाहे कृते अल्पकाले दाहे कृते त्रिरात्रमिति विभागः ॥ मनुः ॥ अवरश्चेद्वा वरश्च अवरश्च वरो यदि ॥ अशौचं ने
 त्पुशोत्तरे हतस्य शौचेन शुद्धिः ॥ ॥ अवरहीनजातिः ॥ वरउत्तरे जातिः ॥ स यदि स्पृशेद्दहनं बहनाथं तस्य श
 वस्य जातिः शवस्य जातुक्तेनाशौचेनाशौचकालेन शुद्धीत्यर्थः ॥ पराशरः ॥ प्रेतीभूतं तु यत्कुर्यात् प्रायश्चित्तं
 न दुर्बलः ॥ अनुगच्छनीयमानं त्रिरात्रमशुविबुधेत् ॥ ॥ याज्ञवल्क्यः ॥ बालाणां कान्तुगन्तव्येन दशरुद्रकथञ्च
 ना ॥ अनुगम्यां भसित्वा तत्रानिस्पृश्यत भुक् शुचिः ॥ इदं वसुधैव कुटुम्बकमिति नानिषेधति ॥ यदि तु कायादिरेणा
 पि शवशङ्का तु गमनं वर्जनीयं भवति तदा स्नानादिना शुचिः ॥ ॥ पराशरः ॥ यो स वा तिसृमूलेन नीत्वा वैववहे
 नरः ॥ अशौचं भवेत्तस्य प्रेतजातिसमं नृपः ॥ मन्त्रदत्ताः सहजातीयदग्धाश्च हमशौचिनः ॥ भवति परजातीय
 निर्दहत्परजातिवत् ॥ सर्ववर्णानां सजातीयदग्धाश्च निर्दहत्परजातिवत् ॥ तदन्नभोजनतद्गृहवासः ॥ अथ
 करेति तत्परा ॥ ॥ तथा ॥ आचार्यस्य पुण्यं ॥ अनुगच्छनीयमानं ॥ मातरं वा स्वयं दग्धा तत्र स्यात्तत्र भोजनं

॥ कृत्वा पतति नो तस्मात्वेता त्रं तत्र भक्षयेत् ॥ अन्यत्र भोजनं कुर्यान्न च ॥ सह संवसेत् ॥ एकाहमश्रावभूत्वा ॥
 येह निश्चयति ॥ वृत्तस्यावृत्तवारी आवापिदिकं स्वयं द ॥ ननु हे त्रं भोजनं कृत्वा पतति वृत्तानधिकारी भ ॥ त ॥
 स्मात्तत्र तद्गृहे न भक्षयेत् ॥ तपादाहयित्वा तु मूलेन गमयेत् न भवेत्ततः ॥ अशौचं दशरात्रं शिष्यस्येति विनिश्च
 यवेत न हानेन परद्वारा गुवादि कं दाहयित्वा तदा ॥ तदा दशरात्रमन्यथा ॥ न्यदेवेत्यर्थः ॥ तदा ॥ ननु ॥
 कुर्यात् मित्रं वाप्यन्यमेव वा ॥ मोहादग्धं ततः स्नात्वा स्पृष्ट्वा ॥ प्रिं प्राशयेत्तद्यत्ने ॥ उपवासः ॥ ननु ॥
 नि ॥ सर्वेषां स्नादहोरात्रं सक्तीनुगमनादपि ॥ शवस्पर्शविधौ नात्र विहितं सावर्वास्त्रिकं ॥ अत्र वा सारं ॥
 उदाहे त्रि एत्रादिकमुक्तं तत्र पुत्रभ्रात्रादिह्यस्य शत्रुसदाह दृष्टव्यं ॥ सम्मन्त्ररहितं शत्रुसदाह तत्र शोच्यं ॥
 मेवाशौचं ॥ वासरावर्जं सर्वेषां सक्तीनुगमने अहोरात्रं ॥ शवस्पर्शविधानोक्तमिति प्रकरणार्थं ॥ संहारः ॥ त
 दियमत्र दृष्टव्यं ॥ वासरावर्जं सर्वेषां सक्तीनुगमने अहोरात्रं ॥ शवस्पर्शविधानोक्तमिति प्रकरणार्थं ॥ संहारः ॥ त
 तथा विधवा स्नानानुगमने वस्नानानन्तरमेवाग्निस्पर्शनं घृतप्राशने कृत्वा शुद्धिः ॥ यदि घृतप्राशने न भवति तदा

रामः
२४

तमहोरात्रं व्याप्या शुद्धिः ॥ उदासीनस्पृह्यादिना दाहादिक्रियमानैस्ते एकमहोरात्रमशौचं ॥ मातुलमातृश्वस्त्रेयपै
 तृश्वस्त्रेयमातुलपुत्रमातुलानीमातृश्वस्त्रेयभगिनीभागिनेयमातामहमाताहीदोहित्रभगिनीपतिजामातृश्वश्व
 श्रृंश्वालशिष्याचार्यपुत्राचार्यपत्नीगुरुपत्नीगुरुपुत्रयाज्यज्विक्कुमातुमातुलमातुमातृश्वस्त्रेयमातुःपितृ
 श्वस्त्रेयमातुःमातृश्वस्त्रेयमातुःपितृश्वस्त्रेयमातुःमातुलपुत्राणां दाहादौ कृते त्रि एव ॥ दाहादिकृत्वा मृतसत्त्वमिष्टं हे
 यो वसति तत्सिद्धात्रं भुंक्ते तस्य मृतजात्पुत्रमशौचं यस्तु नृत्तस्य तद्गृहे वसति तदनेन भुंक्तं यस्तदनेन भुंक्तं
 तद्गृहे न वसति तत्सत्रि एव मशौचं ॥ यो बुद्धिपूर्वकं यस्याशौचं त्रमश्राते तस्य तदशौचं समानमेवाशौचं शेषे
 स्नानं प्रमादतोऽशौचं त्रभोजने दोषाभावः ॥ इति ॥ बुद्धिपूर्वकमपि यावदशौचं त्रमश्रातितावदेवाशौचं अ
 शौचापगमात्रं त्रि एव पुत्रपानमात्रं प्रायश्चित्तं ॥ मूलेन प्रेतदहनं बहनयोर्दह्यजात्पुत्रमशौचं ॥ अशौचविधि
 श्वसहशयनाशनालिंगनाहुसम्वाहनानि कृत्वा तज्जात्पुत्रमशौचं ॥ शिष्यस्य गुरुपाध्यायचार्यदाहे नान्यथा
 परद्वारा कारिते दशरात्रमशौचं ॥ वृत्तवारीणाः पित्रादिदाहं स्वयंकृत्वा एकात्रं क्षत्रियादीनां कनकसिंहागमेन

[illegible]

तद्गृहगमनाभावपक्षेऽन्यथाहःशत्रियविशोः एकाहःशुद्धस्य पूर्वोक्तः ॥ ॥ कर्मपुराणे ॥ अस्थिसंवयनादही
मेकाहं शत्रुवैश्ययोः ॥ अन्यथा वैवसज्जोतिर्वह्निरोत्तानमेव ॥ इदमेकाहविधाने गुणवत्तत्त्ववैश्ययोर्मृतयोरश्रुप
तने विप्रस्य गुणहीनयोस्तयोर्मरणेऽस्मात्तने द्वितीये हतिपक्षे संभाषणम्यत्रैव वात्सल्यास्यश्रुतिः ॥ अथ नस्थिसंवय
नादित्यादिवाक्येन पूर्वोक्तेनाऽन्यथेति ॥ अस्थिसंवयने कृते सज्जोतिः ॥ यदि दिवा श्रुपातने तदादिना तत्रे न यदि रात्रौ
रात्र्यत्रेण श्रुतिरर्थः ॥ शुद्धे दित्युक्तं तौ विभुः ॥ सज्जस्यैव प्रेतस्य वान्धवैः सह श्रुपातने कृते सज्जोतिः अकृतोऽस्थिसं
यने स वैल्लहानेनावमनेन च विप्रस्यश्रुतिः ॥ इदं तत्तद्गृहगमनाभावपक्षेऽन्यथा ॥ तदयं प्रकरणमपि ॥ अथ पिण्डवाक्या
मृते तद्गृहगत्वा तद्गुप्तिः सह श्रुपातमस्थिसंवयनात्पूर्वकत्वात् स वैल्लहानेनावमनेन च श्राद्धादिसंज्ञाया अस्थिसं
वयनानन्तरं स्नानमन्त्रेण शत्रिये मृते अस्थिसंवयनात्पूर्वकत्वात् स वैल्लहानेनावमनेन च श्राद्धादिसंज्ञाया अस्थिसं
दिनमात्रं शत्रिमात्रं वा ॥ शुद्धे मृते अस्थिसंवयनात् पूर्वकत्वात् स वैल्लहानेनावमनेन च श्राद्धादिसंज्ञाया अस्थिसं
॥ शत्रिये वंशे च मृते अस्थिसंवयनात् पूर्वकत्वात् स वैल्लहानेनावमनेन च श्राद्धादिसंज्ञाया अस्थिसं

[illegible]

नो भूयतीनां शुभकर्मप्रारम्भे सत्रिणं वदने कृतसंकल्पानां देवप्रतिष्ठाविवाहादयः प्रारब्धा दीक्षिताः सत्रज्ञाः पण्डिताः
भूत्या राजा कर्मणि निमुक्ताः एतेषां सत्रः तत्क्षणमेव शौचं ॥ एवं च कर्मविशेषे शौचाभावविधेरन्यत्र संस्थावन्दनादि
कादृष्टकर्मणि स्वजात्युक्तमेषां शौचमवतिष्ठते ॥ कृद्योगपरिशिष्टे कात्यायनः ॥ ॥ न त्पेजेत् स्रतके कर्मवत्सवारी
स्वकंकवित् ॥ न दीक्षणात्परं यजेन कृद्वा दितपश्चरन् ॥ पितर्यपि मृते नैषां दोषो भवति कर्हि वित् ॥ अशौचं कर्मणोऽ
नैस्यात् अहं वा वत्सवारीणं ॥ स्रतक इति मृतकस्याप्यपलक्षणं ॥ वत्सवारी स्रतके अशौचे त्वत्कर्मवत्सवर्षा अमवि
हितं न त्पजेत् ॥ यजे दीक्षणात्परं दीक्षणीयेष्टे रनत्र मशौचे सति त्वत्कर्म न त्पजेत् ॥ याज्ञिकः दीक्षणात्परं वत्सवारी
वेष्टे यजेत् शौचमवतिष्ठत एवेत्यर्थः ॥ तपस्वी वत्सवारी तपश्चरन् कर्म न त्पजेत् ॥ एतदप्यशौचाभावविधानंतत्त
त्कर्मविषयमेव ॥ एषां कर्मणो नैव त्वत्सवर्षा ॥ तातोऽप्यस्या नैव साने स्वस्वजात्युक्तमशौचं भवति ॥ वत्सवारीणः
घनः पितुरपि मरणे वत्सवर्षा वसानं अहमेव शौचं भवति ॥ ॥ एतत्समन्तः ॥ आदिष्टी नोदकं कुर्यादावतस्पर्शनापन
त् ॥ समाप्ते नूदकं कुर्यात्त्रिरात्रमशुर्विवेत् ॥ आदिष्टमादेशो गुरोर्मादि वासुष्प्या इत्यादिकोऽस्यास्तीत्यादि वा वत्स

वारी॥ ॥ बुद्धिः॥ गृहीतमनुपकर्षयजमानाच्चक्राविति॥ अथादशौचेपनिनेनभवेदितिनिश्चयः॥ एवञ्चगृहीतं
हृणतश्चर्ममशौचनिघातेऽशौचंभवतीत्यर्थः॥ ॥ तथा॥ गृहीतनियमस्यापिनसादन्यस्यकस्यावित्॥ निमज्जिंशुवि
प्रेषुप्रारब्धेआहकर्मणि॥ ॥ तथा॥ नैष्टिकस्याप्यन्यथाप्रतिष्ठितस्यवानप्रस्थस्यवात्यत्रसाधिकारस्यसंबन्ध
॥ प्रतिग्रहाधिकारश्चनिवृत्तस्यनविद्यते॥ नैष्टिकस्यानैष्टिकवत्सुचारिणः॥ यावज्जीवंब्रह्मचारिणः॥ ॥ अन्यस्यव
तुर्थाश्रमिन्ः अशौचिभिश्चाग्रहणेदोषाभावः॥ वालेप्रस्थस्यअन्यत्रवनादन्यत्रग्रामेसाधिकारस्यमिसाधिकारि
णोऽशौचिभिश्चाग्रहणेदोषाभावः॥ अन्यस्यापिसर्वप्रतिग्रहनिवृत्तस्यमिश्रमात्रवृत्तेरशौचिभिस्तथाग्रहणेदोषा
भावः॥ ॥ जावलिः॥ ब्रह्मचारिणिभूपेयमतौशिस्मिन्निदीक्षिते॥ यज्ञेविवाहेसत्रेवस्तनकंनकदायन॥ अन्य
तेःसत्यासिनएवात्यन्तमशौचाभावः॥ अन्येषांकालविशेषेकार्यविषयेवाशौचाभावोवाक्यान्तरतः॥ ॥ ब्रह्मपुराणे
॥ अपिदाहृयहीनोश्चस्तनकेमृतकेतथा॥ अविज्ञातेनदोषःस्याद्वाडादिषुकदायन॥ विज्ञातेभोक्तुरेवस्यात्प्रा
यश्चित्तादिकंकृमात्॥ विज्ञातेअशौचेसतियोधुंक्तेतस्यभोक्तुःप्रायश्चित्तमित्यर्थः॥ ॥ तथा॥ भोजनाद्वैतुसंभुक्तेवि

[illegible]

त्रयसमस्तप्रकरणेतत्तत्कार्यविशेष एवाः शौचाभावेन तत्कार्ये अशौचाभाव इत्यवधानमाह ॥ इति ॥
 वेकेजननमरणयोः शुद्धिपरिच्छेदः ॥ १॥ ॥ अथ ॥ तत्र मरीचिः ॥ मृतेपितरि पुत्रेण क्रियायाः ॥
 यत्नतः ॥ बहवः सूर्यपुत्रा पितुरेकत्र वासिनः ॥ सूर्यपुत्रः ॥ तत्त्वा ज्येष्ठैर्नैकेन यत्नतः ॥ इत्येते वा विभक्तेन स
 चैरेव कृतं भवेत् ॥ पुत्रेण द्वादशविध पुत्रेण ॥ पुत्रेण द्वादशविध पुत्रेण ॥ पुत्रेण द्वादशविध पुत्रेण ॥ पुत्रेण द्वादशविध पुत्रेण ॥
 तत्कालकर्तव्यं नैव न श्राद्धेषु कनिष्ठस्याप्यधिकारः ॥ तत्रापोरसस्य मुख्यतया अधिकारः ॥ तदभावे पुत्रिका पुत्रस्य तयो
 रभावे क्षेत्रजादीनामधिकारः ॥ पूर्वपूर्वाभावे उत्तराणां ॥ तथा च मनुः ॥ आज्यं विना यथा तैलं सद्भिः प्रतिनिधि
 : कृतः ॥ तथैकादशपुत्राः स्युः पुत्रिकोरसयोर्विना ॥ पुत्रलक्षणा मत्रैव वक्ष्यते ॥ लघुहारीतः ॥ सपिण्डीकरणं याव
 त्प्रेतश्राद्धनिषोडश ॥ पृथक् नैव सुताः कुर्युः पृथक् स्यात् अपि कुर्यात् ॥ अथ योगपरिशिष्टे ॥ कात्यायनः ॥ पिताम
 हः पितुः पश्चात्पुत्रत्वेयदि गच्छति ॥ पौत्रेनैकादशहादिकर्तव्यं श्राद्धोडश ॥ नैतत्पौत्रेण तर्ज्यं पुत्रवाश्रेपि
 तामहः ॥ वसुपुत्रेण ॥ पुत्रः पौत्रः प्रपौत्रो वा तद्वद्वा भ्रातृसन्नतिः ॥ सपिण्डी सन्नतिश्च पिक्रिया हीनपजायते ॥ ए

एतः
 २६

कामभावे सर्वेषां समानोदकसन्नतिः ॥ मातृपक्षस्य पितृनसम्बन्धो योजनेन वा ॥ भ्रातृसन्नतिरित्यत्र भ्राता वतसन्नतिश्चेति द्व
 यर्थः ॥ मातृपक्षस्य पितृनसम्बन्धो मातृसपिण्डीः मातृपक्षस्य जलेन संबन्धो मातृसमानोदक इत्यर्थः ॥ कुलद्वयेपि वेष्टि
 नेष्ट्रीभिः कार्यक्रियानृप ॥ संघातात्तर्गनेर्वापि कार्यप्रतस्य सक्रिया ॥ उद्विन्नवभूतिक्काकारयेद्वनीपतिः ॥ स्त्री
 भिरितियथादिभिः परिहृताभिः ॥ संघातात्तर्गनेरिति विदेशं प्रणितानां माताया तर्गनेरित्यर्थः ॥ उद्विन्नवभूतस्य रि
 क्ता इनात् ॥ ल्यप्त्वापेपं यमीतेन सर्ववभूहीनस्य धनं प्रदाय कस्मैचित्तद्वारा तदौद्विदैहिकं कार्येदित्यर्थः ॥ तथ ॥ मर्त्यः
 क्रियामध्यमाश्च तथा चैकोत्तरः कृतः ॥ त्रिप्रकारः क्रियाश्चेतात्संभेदान् श्रुणुमः ॥ आराह द्वाव्याध्यादिस्तथा द
 न्माश्च या क्रियाः ताः पूर्वमध्यमामासिमास्ये कोद्विद्वसंहिकाः ॥ प्रतेपितृत्वमाप नैसपिण्डीकरणं दत्तं ॥ क्रियते या क्रि
 याः पित्रोः प्रोक्तं तानृपां त्रयः ॥ तत्र विभागमाह ॥ सस्रवा ॥ पितृमातृसपिण्डीसुतमानसलिलेस्तथा ॥ संघातात्तर्गने
 र्वापिराजावाधनहारिणः ॥ पूर्वः क्रियास्तु कर्तव्याः पुत्राद्यैर्न कर्तव्याः ॥ दौहित्रे चैव न श्रेष्ठकार्यास्तत्तनयैस्तथा ॥ तद
 हुनिर्कर्मभिः स्त्रीणां मप्युत्तरः क्रियाः ॥ प्रतिपत्तयान्तरं ॥ अथ विधानतः ॥ अत्र पितृमानसपिण्डी ॥ दत्तं

क्रियाकुर्वेतिराममध्यमक्रियायात्वेष्टामतियम...
 दौहित्रैरिति पुत्रिका पुत्र विषयमिति कल्पत...
 तदभावेऽन्विता वाप्ये... एतच्च भ्रात्राद्यभा...
 गृहरेववा... एतेपि एउप्रदाजेयाः सगोत्राश्च...
 वेकनिष्ठभ्रातुरधिकारः... तदभावेऽप्येष्टस्य तदभावेऽपि तुः यत्तु न पुत्रस्य मातुः द्याना न जस्य तथा यज इति छन्दोग
 परिशिष्टे वचनं ततः भ्रातृसंभवेऽपि तु रनधिकारबोधकं... कनिष्ठभ्रातृसंभवेऽप्येष्टभ्रातुरनधिकारबोधकं...
 खः... पितुः पुत्रेण कर्तव्यापि एतानां दिका क्रिया... पुत्राभावे तु पत्नी स्यात् पत्यभावे स होरः... भार्यापितुं पतिर्दद्यात्
 तपत्येभाप्येति ववा... ॥ अथ आदेशश्चैषा वैवतदभावे सपिण्डकः... अउत्रायाः पत्याः पितुं पतिर्दद्यात्... यत्तु
 न जायाः पतिर्दद्यात् अउत्राया अपि क्वचिदिति कात्यायनवचनं तदपरिणीत भार्याविषये तस्या अपि पूर्वयतिसंज्ञा
 वेउत्ररस्यानधिकारः... तदभावे त्वन्यगत्या उत्रास्यै वाधिकारः... ॥ ब्रह्मपुराणे ॥ न कदाचित् सगोत्राद्यश्राद्धकार्य

रामः
 २२

मगोत्रजः... अतमा प्रवतस्यैव कर्तव्यं ब्रह्मचारिणः... श्राद्धं तु मातापितृभिनंतु तेषां करोतिसः... नित्यं गुरुकुलस्य
 सगुरुः स ब्रह्मचारिणः... निरन्वये सपिण्डे तु मते सति दयान्वितः... तदशौचं पुरावीर्त्वा कुर्यात् तत्पितृवत् क्रिया... स
 गोत्रायेति सगोत्रं विद्यमानं यस्य सगोत्रः... ॥ तेनायमर्थः... विद्यमानसगोत्रस्यासगोत्रेण मातृसपिण्डादिना गता
 वा श्राद्धं न कार्यं... ब्रह्मचारिणोऽपि श्राद्धं पित्रैव कार्यं... ब्रह्मचारिणोऽनुमातापितृश्राद्धं न कर्तव्यं... अत्राभावे तु वाक्यात्
 रेण साहादिकर्तव्यं... ब्रह्मवर्षसमाप्तौ अशौचं श्राद्धं कर्तव्यं... यदि तु ब्रह्मचारिणः सपिण्डोऽपि न भवति तदापितृव
 त्... यथापितापुत्रस्य श्राद्धादिकं करोति तथा सपिण्डोऽपि गृहशौचादिकं कृत्वा श्राद्धं कुर्यात्... तथा त्रयाणामपि
 मातृश्राद्धादिकं क्रिया... यतः किञ्चिन्न कर्तव्यं न वा तेषां करोतिसः... ॥ तथा... भ्रातृभ्रातृपत्यं च केतद्वर्षा
 वेन्न विद्यते... तस्य भ्रातृपुत्रश्च केयस्य नास्ति सहादरः... अत्र सहादरभावे भ्रातृपुत्रस्याधिकारबोधनात्... ब्रह्मनाम
 कजातानां यद्येकः पुत्रवान् भवेत्... सर्वे ते नैव पुत्रेण पुत्रिणो मनुवन्तीतः... इति मनुवचनेन पितृव्याणामपुत्रित्वमिति
 शकं न तु भ्रातृपुत्रस्यै वाधिकारः स्यात्... यावद् वनं हि वा... इति कर्मिणि... भ्रातृपुत्रस्य पुत्रत्वातिदेशकं...

चनमित्यवसीयते एवं च तत्तुल्यतया ॥ वहीनामेकपत्नीनामेकावेत्युत्तिणी भवेत् ॥ सर्वास्तेनैव पुत्रेभ्यः पुत्रिभ्यः
 वीतः ॥ इत्यतिदेशेऽपि सत्यपि सपत्नी पुत्रेऽपि पत्युरेवाधिकारः ॥ न चैव पितृव्याः सपत्नीमातुः पुत्रित्वमिति देशेऽपि न नि
 निवायं पुत्रित्वमिति देशे न पुत्रा मनरेगमनाभावस्य एतन्मातुः पुत्रित्वेऽपि न संभवस्य फलस्य विद्यमानत्वात्
 नां ॥ तथा ॥ दत्तानां चाप्यदत्तानां कन्यां कुरुते पितुः ॥ तदुक्तं ॥ दत्तानां कन्यां कुरुते पितुः ॥ दत्तानां दत्तानां मि
 त्पर्यः ॥ माता महानां दौहित्राः कुर्वन्महनिवापरे ॥ तेऽपि तेषां प्रवृत्तिरिति द्वितीयेऽहनि सन्निधा ॥ जामातुः श्वशुरश्च कुः तेषां ते
 पितृसंयताः ॥ मित्राणां तदपत्यानां प्रोत्रियाणां पुरोस्तथा ॥ भागिनेयसु तानां च सर्वेषां त्वपरे हनि ॥ आहुकार्यं तु प्रथमं
 स्तात्वा कृत्वांजलिं क्रियां ॥ राशि मृतेऽपि एतेनिरपत्ते पुरोहितः ॥ मृत्वा वा तदशौवंतु पुण्यं वीर्त्वा करोति सः ॥ अत्र दौहि
 त्रजामातृप्रभृतीनां सपिण्डाभावेऽधिकारस्तेषां वद्वितीया हे आहुविधानं चास्थिसंवयन आहुपां आहु आहुतुवत
 र्यदिन एव कर्त्तव्यः ॥ सम्यक्चेति विप्रैः त्रिभिः द्वादशैः करणैः त्रिंशत्तशैः चाभिधानात् ॥ द्वादशकरणे तु यथा कृत्वा
 त्वा शौचापगमे दौहित्रादिभिः च आहुकार्यं ॥ तथा ॥ ब्राह्मणस्तु न्यवर्त्तमानं करोति कदाचन ॥ कामाक्षोभा

रामः
 ३०

इयामोहातृत्वात् जानितां वृजेत् ॥ पुत्राः कुर्वन्निविश्रायश्च विद्वद्व्यो नयः ॥ सतादृशः पुत्रेभ्यो न करोति कदा
 चन ॥ त्वमाता कुरुते तेषां तेऽपि तस्याश्च कुर्वते ॥ तथा ॥ ब्राह्मणेन न कर्त्तव्यं शूद्रस्य तौ दौहित्रं ॥ शूद्रेण वा ब्राह्मण
 स्य विना पारशवात् कृत्वा ॥ पारशवस्तु ॥ यं ब्राह्मणं शूद्राय कामाङ्गत्वात् दयेत्सुतं ॥ ऊढाया म्याप्य नूढाया सर्वे
 पारशवो मतः ॥ शूद्रस्य त्वनूढाभार्यायां जातस्य पुत्रस्य पितृश्राद्धे पौनर्द्ववत्वादनधिकारः ॥ क्षताया म्याशताया म्या
 पौनर्द्ववति वचनात् ॥ तथा ॥ अपुत्रा शयनं भर्तुः पालयती वृते स्थिता ॥ पत्येव दद्यात्तन्मिणं कृत्वा मर्थं लभे
 तव ॥ अपुत्रस्य वया पुत्री सा च पितृप्रदा भवेत् ॥ तस्य पितृश्राद्धे तान्वा एकाहेनैव निःक्षिपेत् ॥ इत्यादिवाक्या
 नि पुत्राभावेऽहितुरधिकारबोधकानि तात्वा करे अवस्थिता त्ववस्था ॥ तच्च श्राद्धकल्पस्मृतिसारा ननु मतं ॥ ताभ्यां
 सिद्धवत् पुत्राभावे पत्यास्तदभावे स होदरसौ बलित्वनात् ॥ व्यवहारोऽपि तदुभयानुसृतं ॥ उभयानरी अतो व्यवहा
 रानुरोधेन तात्वा करलिखितमपुपेक्षितं ॥ अथ ॥ अपुत्रस्य पुत्रीत्यादिवाक्यानि सपिण्डाभावेऽहितुराधि
 कारबोधकानि तादिव्यवस्थापयेत् ॥ यत्र तु व्यवहारविरोधो नापत्तनि ॥ तत्र यथा रत्नाकरमेव व्यवस्था ॥

ऐयप्रणो॥स्त्रीणामप्येवो वैतदेकोद्विष्टमुदाहृतं।सर्पिर्द्विकरणंमोपजाभावेनविद्यते।प्रतिरुवत्तरंनयम्
 कोद्विष्टनरैःस्त्रियाः॥मृताहनिपथात्पायंनृणांयद्विहोदितो।स्त्रीणामप्येवमेवेति यादृशेनसम्बन्धेनपितृजादेना
 उरुमाणा मेकादशाहादि।तादृशेनसम्बन्धेनपितृपुत्रीत्यादिनास्त्रीणामपिकार्यमित्यर्थः॥तदेवप्रकरणार्थः॥
 मृतस्यत्रिविधाक्रियाभवति॥पुत्रमध्यमाउत्तनाश्चेति॥तत्रदाहमारभ्याशौचात्रयावत्तपिएदानादिक्रियापुत्रस्य
 शौचाप्यगमादेकादशाहादिसपिएनययन्नामध्यमा॥तद्वद्वैकोद्विष्टादिउत्तरा॥तत्रत्रयोदशविधानामपिपुत्रा
 णांत्रिविधासुक्रियास्वधिकारःतेषुपौरसःश्रेष्ठःतदभावेउत्तरोत्तरेधिकारीतेचऔरसपुत्रिकापुत्रक्षेत्रजकनी
 नसहोठगकोत्पन्नपौत्रवापविद्धतत्क्रीतकृतिमस्ययमुपगतपारशवाः॥तत्रचविभक्तानामावभक्तानांवापुत्रा
 णामध्यपुत्र्यामध्यमायात्रक्रियायांयोग्यस्यैष्टस्यैवाधिकारः॥पुत्राभावेपौत्रोधिकारीतदभावेपौत्रःतदभा
 वेपत्नीतदभावेसहोदरःकनीयान्तदभावेज्येष्ठःतदभावेपितातदभावेभ्रातृपुत्रःतदभावेपुत्रक्रियायामध्यम
 क्रियायञ्चसपिएअधिकारिणः॥तदभावेद्विहताअधिकारिणः॥तदभावेसकुल्यःतदभावेमातृसपिएःतद

एम
 ३१

भावेमातृसकुल्यःकुलइयाभावेमातरःतदभावेयथाकथञ्चित्परीहृताःस्त्रियःतदभावेएकसार्थप्रयाताःतद
 भावेराजादेशेनधनग्राहकोधिकारी॥पितृहीनौपौत्रप्रपौत्रौसपुत्रयोरपिपितामहप्रपितामहयोःपार्श्वराश्राद्ध
 अधिकारिणो॥मृतस्यकन्याविवाहेकन्यादाताप्यामुदयिकेअधिकारीअसमाप्तषड्वर्षस्यपुत्रक्रियामात्रेतत्रापि
 भ्रातृपित्रादयोधिकारिणः॥असमाप्तद्विवर्षस्यपुत्रक्रियापित्तलि॥किंतुभूमिनिखननमात्रं॥स्त्रियाअपिद्विवर्षा
 भ्यन्तरेभूमिनिखननमात्रं॥तद्वद्वैविवाहासुर्वपुत्रक्रियायाः॥तत्रपिताधिकारीतदभावेभ्रातृदयः॥उत्तरायासु
 त्रिविधासुपुत्रोधिकारी॥तदभावेपतिःतदभावेसपत्नीपुत्रःतदभावेसुखातदभावेपौत्रःतदभावेअपौत्रःतदभावे
 सपिएःतदभावेसकुल्यःतदभावेपितृसपिः॥तत्प्राप्तपुत्रिका॥यदस्यापिरिणीतस्याद्विवर्षाद्वैपुत्रक्रि
 यामात्रं॥तत्रभ्रातादिरधिकारी॥परिणीतस्यापि॥यदिनत्रपुत्रादिरधिकारीपुत्रवत्॥केचित्तुअसमाप्तषड्वर्ष
 स्यत्रैववर्षिकसस्त्रीशूद्रयोश्चापरिणीतयोस्त्रिविधापुत्रक्रिया॥अनुश्रवणानुवाक्यावशकीत्याहुरितिश्राद्धकल्पसू
 तिसारो॥गुरुकुलस्यतस्यशिष्यस्यभ्रातृपित्राद्यभावगुरुधिकारः॥गुरोरपिपुत्रपत्नीभ्रातृपितृहीनस्यापिः॥

यजमानस्याभ्याभावेऽतिगतिः॥ ॥ अथानधिकारिणः॥ ॥ तत्र शक्यं॥ न ब्रह्मकारिणः कुर्युः॥ तत्र
तितान्॥ पाखण्डमात्रितालेनानब्रह्मवि कर्मिणः॥ गवर्भर्तृद्वयैतसुराप्यश्रेयसिधितः॥ उदकशो नत्र
प्रकरणेदाहादिकमपि॥ एते॥ पाखण्डवेदधामाणास्वीकृताः॥ सना॥ अत्रडाहणसुवर्णतिरिक्त्विषय
कचौर्यवृत्तयः बालणसुवर्णहारिणः यतितलेनैवग्रहणतः॥ डायाः स्वतः॥ यतयनकालेऽकृतोपनयनः विक
र्मिणः॥ आलस्यादश्रद्धयावास्वकर्मणा॥ गितोनिन्दितकर्मकृत्तः॥ सुराप्यशतिमद्यपायिकाः॥ एतच्चत्रैवस्मिन्
स्त्रीविषयं॥ एतेब्रह्मवारीप्रभृतयोदस्योदकंनकुर्युः॥ ॥ अथ॥ आदिष्टीनो कुर्यात्तत्रावमापनात्तस्य
माप्तेदकं कृत्वात्रिरात्रेणैवशुध्यति॥ आचार्यस्वमुपाध्यायतत्रापितरिहं॥ निहस्यतुव्रतानेननवतनवि
युज्यते॥ आदिष्टीब्रह्मवारीव्रतसमाप्तिर्वर्त्मवर्षावसानं समावर्तनं॥ आचार्यउपनीयसाङ्गवेदाध्यापकः॥ गुरु
स्तुअनुपनीयसंपूर्णवेदाध्यापकः॥ उपनीयवेदैकदेशाध्यापकः॥ उपध्यायोयत्किञ्चिदध्यापकः॥ एतेषामातापि
त्रैः बहून्दहनादावभ्याभावेब्रह्मवारीणोदोषो न भवति॥ ॥ वसिष्ठः॥ ब्रह्मवारीणः शक्यकर्मण्यव्रतान्विद्वति

32

रन्त्रमात्राभिन्नोर्गोर्वागुरुशब्देनावार्योपाध्याययोरपिग्रहणम्॥ ॥ अथोदकाद्यनर्हः॥ तत्रमनुः॥ वृथासं
करजातानां प्रवृत्त्यासुवतिष्ठतां॥ आत्मनस्त्यागिनाञ्चैवनिवर्त्तेतोदकक्रियाः॥ वृथाशब्दः सर्वत्राभिसम्बध्यते॥
वृथासंकरजाताअथवाविधिसंकरजाताः वृथाप्रवृत्त्यासुवेदविहितप्रवृत्त्यासुतिष्ठतः॥ वृथाआत्मन्यागिनः शा
स्त्राविहितशरीरत्यागकर्त्तारः॥ तथापाखण्डमाश्रितानाञ्चयुवतीनाञ्चकामतः॥ गर्वभर्तृदुष्टावेदसुरापीनाञ्च
योषितां॥ उदकक्रियानिवर्त्तेतइतिसम्बन्धः॥ ॥ अथपुत्ररक्षणं॥ तत्रनारदः॥ औरसेः प्रोक्तं प्रोक्तं प्रोक्तं
प्रोक्तं ववा॥ कान्तीनश्चसहोष्ठश्चरुढोत्पन्नस्तथैववा॥ पीनर्वृषोपविद्धश्चरुत्तः॥ कीर्तः कृतलदा॥ स्वयञ्चोपग
तः॥ पुत्राद्वादशैतेप्रकीर्त्तिताः॥ ॥ याज्ञवल्क्यः॥ पिण्डदोशहरश्चैवापूज्यः॥ वेपरः परः॥ ॥ तत्रैरसलः॥ एमः॥
विष्णुः॥ अथद्वादशपुत्राभवन्ति॥ ह्रिषीकेश्वरमुत्पादितः प्रथमः पुत्रः॥ ॥ मनुः॥ संस्कृतायां तु भार्यायां स्वयमु
त्पादयेत्तुयं॥ तमोरसं विजानीयात् पुत्रं प्रथमकल्पितं॥ ॥ देवलः॥ सवर्णायां संस्कृतायां स्वयमुत्पादितमोरसे
पुत्रं विद्यादिति॥ सवर्णासमानवर्णा अत्रतुमावर्णादिजातिर्न विवक्षितं॥ यदि तु ब्राह्मणात्पादिते वरावर्णादि

5

10

15

20

25

30

35

40

यश्चित्तं स्यात्तदा वा स एव विवाहितयोः क्षत्रियवैश्ययोः स्वयमुत्पादितः सुतश्चौरसोनस्यात्तत्रात्ररेषु वतः ॥ अर्था
वोनाल्पेव ॥ अतस्तस्यैव सत्त्वमेव तेन शरदामात्रस्यागायसत्त्वो ग्रहणः ॥ निःश्रयमर्थः ॥ विवाहितासु तद्वत्तस्य
त्रियवैश्यजातीयासु भाव्यासु स्वयमुत्पादितः औरसः ॥ ॥ अथ सेत्रजलक्षणम् ॥ विष्णुः ॥ नियुक्तायां सपिण्डे
नोत्तमवर्सेनोत्पादितः सेत्रजो द्वितीयः ॥ ॥ मनुः ॥ यत्तल्पजः प्रमीतस्य क्रीवस्य बाधितस्य वा ॥ ॥ वधमेति नि
युक्तायां सजेयः सेत्रजः सुतः ॥ तल्पं कलत्रं तत्र जातः प्रमीतस्य मृतस्य क्रीवस्य नष्टस्य वा धितस्य अपातो
त्पादनप्रतिबन्धकडुश्चिकित्सा रोगवतः स्वधर्मेण घृताभ्यां तदिना निडुकायां पतिश्च श्रुतिभिरनुज्ञातायां ॥ ॥
तदयमर्थः ॥ मृतस्याक्षमस्य वा भाव्यापतिस्वश्रुतिनियोगेन देवरेणान्नं न बोक्ष्य जातीयं न घृताभ्यां कूटि
मता उत्पादितः सेत्रजः पुत्रः सवसेत्रिण एव ॥ यदा तु निरयत्नो देवादिभिर्यदपत्यं भविष्यति ॥ तत्तत्सेत्रिणो मम य
समानं भविष्यतीति व्यवस्थया अयत्नोत्पादितवान्नसप्तपुत्रो ह्योरपि वीजिसेत्रिणोऽपि एव प्रदोभवति ॥ त
दाहमनुः ॥ ॥ क्रियाभ्युपगमार्थेन बीजाप्यं यत्प्रदीयते ॥ तस्येह भागिनौ दृष्टौ बीजिसेत्रिक एव च ॥ २ ॥

अथ पुत्रिका उच्यते ॥ विसुः ॥ यत्नसाः पुत्रः समे पुत्रो भवेदित्यापित्रा दत्ता सा पुत्रिका पुत्रविधिना प्रतिपा
दिता पि पितृभ्रातृहीना पुत्रिकैव ॥ वसिष्ठः ॥ अभ्रातृका प्रदास्यामि त्वभ्यं कत्या मलङ्कृतम् ॥ अस्यां यौ जायते पुत्रः ।
समे पुत्रो भविष्यति ॥ मनूः ॥ अपुत्रो न विधिना सुतं कुर्वीत कत्यकां ॥ यद्यप्यभवेदस्यान्तर्ममास्त्वधाकारम् ॥ स्वधाकरं
श्रद्धादिकरमित्यर्थः ॥ तदेवं व्यवस्थापित्रा दत्ता विनिता सती या च न दत्ता सापि पुत्रिका ॥ तथाः पुत्रः पुत्रिका पुत्रः ॥ श्री-
राजानन्दतौ याज्ञवल्क्यः ॥ मतस्तमः पुत्रिका पुत्रः औरस तु ल्य इत्यर्थः ॥ सर्वमाता महस्पिय ए प्रदः ॥ तद्गह देवलः ॥
अकृता वाकृता वापिया विदेक्षदृशंसुते ॥ पत्नी नाता महसे न दद्यात्पिता हरे दुर्जनं ॥ माता महस्पेति शब्धः ॥ यदात्र पुत्रिव्या-
पुत्र स्पष्टि मातामहो निरपत्येत ततः ॥ यदि आइकारी ॥ तद्गह देवलः ॥ अनुल्यः पुत्रिका पुत्रो दायादः सो घञ् म
वेत् ॥ पितृ स्मृता महास्पदि निरपत्य एव बन्तः ॥ मनूः ॥ मातुः प्रथमतः पिण्डं निर्घयेत् पुत्रिका सुतः ॥ द्वितीयं पुत्र-
स्याः तृतीयं पुत्रः पितुः पितुः ॥ २ ॥ अथ येन र्वं वलक्षणं ॥ विसुः ॥ वतुर्थः येन र्ववः ॥ यावत्पत्न्या पीत्यक्ता विदग्धलेख-
या यवा ॥ उत्पदयेत् पुनर्ब्रूवा स पो न र्ववउच्यते ॥ पुनर्ब्रूत्वा पुनः पुनश्चात्रोक्तं सर्वार्णेनात्मानं विवाहं यं पुत्रं मृत्या दयेत् ॥ स

[illegible]

ॐ॥ ॥ मनुः ॥ यागर्विणी स क्रियते ज्ञानाज्ञातापि वास ती ॥ वोढः सगर्वी वनिस होढ इति बोध्यते ॥ विवाहकालीन हो
मसत्रैर्यागर्विण्येव सं क्रियते तत्सुतः सहोढः सवपरिणेतरेव भवति ॥ ७ ॥ अथ दत्तकः ॥ विष्णुः ॥ दत्तकश्चाष्टमः ॥ स
वमात्रापित्रावपियस्य दत्तः तस्य स्यादिति शेषः ॥ तथा मातापितरौ दद्यातां यमद्विः पुत्रमा यदि ॥ सदृशपीतिसंयुक्तौ सते
योद त्वकः सुतः ॥ आपदि पुत्रगृहीतुः पुत्रासंपन्नौ सदृशं सवसं मातापितरौ संयुक्तौ दद्यातां सद्विमोदत्तकः पुत्रः पीतिसं
युक्ताविति वचनाद्भयलोभादिनादाननिषेधो बोध्यते ॥ ॥ वशिष्ठः ॥ शुक्रशोणितसंभवो मातापितृनिमित्तकस्तस्य प
दानविक्रेयत्वाग्रेषु मातापितरौ प्रभवतः ॥ नत्वेकः पुत्रं दद्यात् ॥ प्रतिशुद्धीयाद्वा सहितस्त्रानाय फलैर्णा ॥ नद्यात्री पुत्रं दद्या
त्प्रतिशुद्धीयाद्वा ॥ नत्रानुज्ञानादर्थः ॥ पुत्रं प्रतिग्रहीष्यन्वंधुजाह्वयजनिना वयनिवेशनस्य मध्ये व्याहृतं कृत्वा
होवाच वसन्ति कृष्टमेव प्रतिशुद्धीयात् ॥ ॥ अर्थः ॥ मातापित्रोः पुत्रदानादन्ताधिकारः ॥ यत्नो सति स्त्रियाः यत्नानुमत्या
पुत्रदानेऽनधिकारः ॥ अथ पुत्रप्रतिग्रहीता प्रथमतः स्ववधूनाह्वयराज्ञेव कथयित्वा स्वगृहमध्ये स्वगृह्योक्तविधिः ॥ अ
ग्निस्यापनादिकृत्वा ॥ आचार्यभूभागमहाव्याहृतिसंज्ञा ॥ अतः प्राजायत्यासिष्ठं ह्यहोमान्निष्यात्तन्नातत्रनेमिति

व्यहृतिरेमंकुर्व्यात्॥ ततो होमांतरवत्संश्रवणाशनादिपुनरेतत्तु वदन्तीति॥ अथैवाभ्युक्तं विदुषाम्
 नमित्यर्थः॥ तदभावेऽसति कृते मेव एवशयोपपत्तिः॥ तदभावेऽसति कृते नदीत्यर्थः॥ अत्राज्ञानवत्पुत्रनि
 वेदनं दृष्टार्थमेव तस्य धनश्रुतेः शङ्कत्वाय ननु ह्येवमनेति चेन्नैवं न धर्मविशेषः॥ एवं द्यावृते हो
 मस्य पुत्रप्रतिग्रहो गत्वा त आहृतिमन्त्रादेः पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥ तद्वत्पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥ उक्तं तत्राहृतेः पुत्रोत्पत्तिः॥
 मनुः॥ अथ गोत्रे जनयितुं न ह्यद्विजः सुतः॥ अथ गोत्रात्पुत्रः पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥ तद्वत्पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥
 जनकगोत्रेनावतिष्ठेत्॥ न वत इति चेन्न न वति जनकस्य पित्रोः पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥ तद्वत्पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥
 सैव पित्रोः श्राद्धवेदो धिकारः॥ तद्वत्पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥ तद्वत्पुत्रोत्पत्तिविशेषः॥ अथ कीर्तयति॥ कीर्तयति न वमः॥ मनुः॥ की
 र्णीयाश्चैव त्वय्यार्थमात्रापित्रोः यमत्रिकात्॥ सत्तुर्कृतः पुत्रस्तस्य सदृशोऽसदृशोऽपि वा॥ अस्मात्पित्रोः स
 काशं यत्कीर्णीयात्स कीर्तयति॥ पुत्रः केतुरेव पित्रोः सदृशः सवर्णः असदृशो असवर्ण इति पारिजातः॥ प्रकाशकार
 मयश्च सदृश इति सामान्यतः श्रूयते तथापि हीनजातीयेनोत्तमजातीयो न केतव्यः॥ उत्तमजातीयेन हीनजाती

पुन
 ३५

योऽपि पुत्रः केतव्य इत्याह॥ सजातीय एव पुत्रः केतव्यः सदृश सदृशत्वे गुणापेक्षयेति मेधातिथिराह॥ ८॥ अथ स्वयमु
 पगतः॥ विष्णुः॥ स्वयं चोपगतो दशमः॥ सवयस्योपगतः तस्य पुत्र इति शेषः॥ मनुः॥ मातापितृविहीनो यत्पुत्रो वासा
 दकारणात्॥ आत्मानमर्पयेत्तु स्वयं दत्तं तु सस्मृतः॥ अकारणादल्पापराधान्मातापितृभ्यां यत्पुत्रो मातापितृविहीनो
 वायः स्वयमात्मानमर्पयेद्दद्यात्॥ तवाहं पुत्रो भवामीति एवं स्वयमुपगतः पुत्रो भवति॥ प्रतिः हीतुरेव पित्रोः प्रदो भव
 ति॥ अथापि विदुः॥ विष्णुः॥ अपविदुश्चेकादशः॥ मातापित्रोः पारित्यक्तो येन पुत्रो हीतस्तस्य पुत्र इति चेन्न॥ मनुः॥
 मातापितृभ्यामुत्सृष्टं तयो रन्यतरेण वा ये पुत्रो पारित्यक्तो यादपि विदुस्तस्य पुत्रः॥ मातापितृभ्यां पात्रि त्वातिः केतव्यत्वा
 भरणसामर्थ्यादिना पारित्यक्तो येन पुत्रत्वेन पारित्यक्तस्तस्य पुत्र इति चेन्न॥ अथ कृतिः॥ अथ कृतिः॥ अथ कृतिः॥
 शंयं प्रकुर्वीत गुणदोषविवक्षणे॥ पुत्रोऽपुत्रगौर्गुणं सजेयः कृतिमनुजः॥ अपिसदृशः सदृशगुण इति मेधाति
 थिः॥ गुणदोषविवक्षणे॥ मातापित्रोः पुत्रोऽपि कर्तव्यः कर्तव्यः पुत्रगौः श्रद्धासादेभिर्गुणैः सज्जते
 पुत्रकरोति स कृतिमनुजः॥ सवपुत्रत्वकरस्य पित्रोः पुत्रोऽपि कर्तव्यः कर्तव्यः पुत्रगौः श्रद्धासादेभिर्गुणैः सज्जते

[illegible]

ब्रजपौनर्विकानीनसहोदशकोत्पन्नाः कलौ न संभवन्ति ॥ तेषां निन्दितत्वेनाभिधानात् ॥ ॥ चहस्पतिः ॥ अनेकधा
 कृताः पुत्रत्रयिभिर्येऽप्युपगतैः ॥ न शक्यान्नेधुना कर्तुं शक्तिहीनैर्न तत्क्षमं ॥ तत्र निन्दितान्पण्डितान् ॥ अत्र जोग
 र्हितः सद्भिस्तथापौनर्विकः सुतः ॥ कानीनश्च सहोदश्च शूकोत्पन्नस्यैव व ॥ औरसपुत्रिकापुत्रयोरभावे दत्तकाद
 यस्तु जातव्या एव ॥ ॥ तथा च स एवाह ॥ दत्तोऽप्यविदुः कृतश्च कृतः शोडशथैव व ॥ जानिश्च जन्मभ्रष्टा मध्य
 मास्तुतामताः ॥ शौडः शूडापुत्रः ॥ इति त्रयोदशपुत्राणां लक्षणं ॥ ॥ अथ सपिण्डादिलक्षणं ॥ ॥ मनुः ॥ सपि
 ण्डता तु ग्रहसप्तमे विनिवर्तते ॥ समानोदकाभावे पुत्रोत्पत्त्या शोवेदने ॥ सप्तमे सत्यनन्तरं सपिण्डता निवर्तते इ
 त्यर्थः ॥ ॥ शंखलिङ्गितो ॥ ॥ सपिण्डता तु सर्वेषां गोत्रतः प्रपौतुषी ॥ पित्रादकदाचन च शौचाशौचं तदा
 नृगं ॥ गोत्रतः सत्तानां तत्तदानुगंसमन्नादभावेन तामनुगमेतदा नृगं तस्य प्रपुह्या वधिसत्रानां सपिण्डतेत्य
 र्थः ॥ ॥ बाल्ये ॥ सर्वेषां प्रपौतुषी ॥ विजेया सप्तयौहरी ॥ सपिण्डता ततः पश्चात्तमानोदकधर्मात् ॥ ततः कालव
 शात्तत्र विस्मृतैर्जन्मनामभिः ॥ समानोदकसंजातता वन्मात्रापि नश्यति ॥ ॥ सुमन्तुः ॥ बाल्येण तमेकपिण्ड

एकालिंगेगुदेतिस्त्रोदशवामकरे तथा ॥ उभयोः सप्तमः पामुदः सुद्धि मरीसता ॥ उभयोः हलियोः मिलितयोः
 याः ॥ वामहस्तपृष्ठेष्टमृत्तिका देयाः षट्पञ्चदशैव वचनात् ॥ यमः ॥ तिलसुपादयो देयाः शुद्धि काम सु
 नित्यशः ॥ एतच्च प्रतिपादं ॥ तथा ॥ तिलसुमृत्तिका देयाः कुत्वा तु नख शोधनं ॥ इमं हय इति शेषः ॥ देवः ॥ मूत्रो
 र्गदशः ॥ एकालिङ्गे तु सवे विरुभयोर्मृद्वयं स्मृतं ॥ सप्तमः ॥ उभयोः सप्तमः ॥ यमः ॥ ॥ वसुपराणे ॥ उदयोर्देव
 हीत्वा च सुप्रक्षालितपाणिना ॥ आचम्य तु ततः शुद्धः स्मृत्वा दिग्मं सनातनं ॥ उदयोर्देवः ॥ प्रतिपादं के काम दे
 या ॥ बौधायनः ॥ ॥ मूत्रवदेतसः सप्तमोः शौचमिति शेषः ॥ ॥ देवः ॥ मृत्तिका तु सप्तदिग्द ॥ न पृथक् पृथक् तेषां
 या ॥ इदं मृत्तिका परिमाणं गुदं विहाय तत्र तु दशः ॥ अर्द्धप्रस्थति मात्रा तु प्रथमा मृत्तिका ममृता ॥ तिलाया वत
 यावतर्द्धपरिकल्पिता ॥ ॥ अथ शृंगः ॥ यस्मिन् स्थाने कर्तुं शौचं वारिणा तत्तु शोधयेत् ॥ न शुद्धि सुभवेत्
 स्मृत्तिको यो न शोधयेत् ॥ ॥ मृत्तिका सर्वो मनुः ॥ एतको च गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणां त्रिगुणं वनस्थानां
 यतीनां तु चतुर्गुणं ॥ ॥ आपस्तम्बः ॥ अङ्गि शौचं यथा प्रोक्तं निश्चरन्तु न दोष्यते ॥ पथि पादसु विज्ञेये आर्तः कुर्या

एमः
 ३८

यथा वलं ॥ पथीति यत्र मागे विलम्बे सति वीरदितोः निवृत्तं का भवति तत्र आर्तः रोगी ॥ ॥ यमः ॥ सकर्दमा सुवर्षा
 सुत्रविश्रयाम संकरं ॥ जंघाभ्यां मृत्तिका लिखः पश्चात्तु द्विगुणः स्मृताः ॥ ॥ अथ प्रक्षालनादि शुद्धिः ॥ अङ्गिरः ॥ उ
 द्देनाभेः करौ मुक्ताय दक्षमुपहन्यते ॥ तत्र स्नानमधलात्तु क्षालने नैव शुद्धति ॥ इन्द्रिये च प्रविष्टं स्नादमेधं यदि कु
 त्र वित् ॥ मुखे पिसंस्पर्शगतं तत्र स्नानं विशेषतः ॥ ॥ विष्णुः ॥ नाभेरधस्तात्प्रवाह्युचकायिकैर्मलेः ॥ सुगन्धिमा
 योनयोपहृते मृत्योयै लदं प्रक्षाल्यात्तु द्वितः शुद्धेत् ॥ अत्रोपहृते मृत्योयै लदं प्रक्षाल्यात्तु त्रये न च सुषुपहत
 उपोष्य स्नात्वा पंगवेन दशनापहतश्च प्रत्नः कफोत्पधाभागे पंगवेन प्राशितेन शुद्धेदिति शेषः ॥ ॥ अथ शृं
 गः ॥ मद्यविन्मूत्रविषुद्धिः संस्पृष्टं मुखमण्डलं ॥ मृत्तिकागो नयै लपातपंगवेन शुद्धति ॥ विष्णुः ॥ तत्तमल्या विन्द
 वः ॥ ॥ शातातमः ॥ रजकश्च मृद्वैव वाधजालोपजी ॥ ॥ वैलनिर्लेजकश्चैव नटः शैलषकस्तथा ॥ मुखे भग
 स्तथाश्चावनिता सर्ववर्षगा ॥ चक्रीध्वजी वधधातीया मकुटशकरो ॥ एभिर्वर्षदं स्पृष्टं स्नाद्विरो वर्ज्जं हिजाति
 शु ॥ तोयेन क्षालनं कृत्वा आवातः शुचितामियात् ॥ रजको वस्त्रं रजनकर्त्ता न दोनर्त्तकः शैलषो नाकाशभिनेका

[illegible][illegible]

हि विष्णोः श्रोत्रेति दृष्टिदक्षिणे ॥ ॥ वौधायनः ॥ अर्धेन गोमयेनोपस्पृशेत् ॥ अथावमनापवादः ॥ ॥ देवता ॥
 भोजने दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥ दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥ ॥ दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥ ॥ दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥
 ॥ भवेदशौचमत्र तत्र तत्र वेदादुक्तं ॥ ॥ आपलावः ॥ ॥ अथ भिक्षुष्टोमवपनरासे स द्विषा विन्नहलेनोपस्पृ
 शति ॥ ॥ वसिष्ठः ॥ दत्तवद् दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥ दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥ ॥ दत्तलगातिनिर्हत्या च मनः परेत् ॥
 ति आचमनान्नतरमपि प्रमादतो वशिष्ठं यदन्नकणं उपलभ्यते पुरावाभ्यन्तरे वा अग्निरनेत्यजनिर्हत्याः श्रविर्भवति ॥
 ॥ ॥ मनुः ॥ अष्टशतिविन्दवः पादौ यथा वा मयतः पान ॥ ॥ मिगैले समाजं यात्र नैरुपयतो भवेत् ॥ ॥ यमः ॥ प्रया
 त्वा यमतां यासु शरीरे विमुषो नृणां ॥ उच्छिष्टदोषो नास्त्रभूमितुल्या लुताः स्मृताः ॥ ॥ मनुः ॥ नोच्छिष्टं कुर्वते म
 र्या विमुषो गंतयात्रियाः ॥ मृत्या मुखमवावि मुषो ऊनयात्रिता उच्छिष्टं न कुर्वन्त्यर्थः ॥ अंगगतास्तु वेदिरो मर्क
 दनक्षमास्वाचमनं ॥ ॥ तथा ॥ पैठीनसिः ॥ द्विरो मर्कनेष्टा यमेत ॥ अत्राग्निरसौ ॥ मधुपर्कं वसो मेव अप्सु प्राणा रु
 तीष्ठवा नोच्छिष्टं लुभवेद्विप्रो यथा तैर्वचनं तथा ॥ अप्सु अपोशाने ॥ एवं मेव कल्पतरुः ॥ प्राणरुतीष्ठं च ग्रास्यं ॥

शान्तपण्डितलयेफलेमूलेभूषणेहेतयेवव॥तामूलेवेसुखाण्डेवनेपिष्टोभवतिद्विजः॥फलेनिककडकघा
येजातीफलादौसमावारादित्याहुःप्रमाणिकाः॥भूषेकडकघाये॥मनुः॥॥उच्छिष्टेनतुसंस्पृष्टोऽयमहस्तःकथंवन
अनिधायैवतद्रव्यमावाहःश्रुतिमियात्॥इत्यहस्तोऽर्धादिहस्तस्य॥वात्रःश्रुतिं प्राप्नुयादितिरत्नाकरः॥॥
इवमन्नानपानव्यतिरिक्तमित्याचारादर्शः॥॥वृहस्पतिः॥प्रवरेन्नानपानेऽयमेकच्छिष्टमुपस्पृशेत्॥भूमौनिधायत
तइयंआवाहःप्रवरेत्तुनः॥प्रवरंपरिवेष्टंकुर्वन्निःश्रुतपानेसन्नेहप्राप्तिं॥॥रत्नाकरः॥भूमिनिहितस्यत
तस्यइवस्यामुष्मन्॥॥तथा॥अरण्येनदकेरात्रैर्वोरयावृत्तलेपितः॥कृत्वा॥नपरीषच्चइवहस्तानडुष्यति॥शौ
वंकुर्वन्नुपथमंपादौप्रक्षालयत्ततः॥उपस्पृश्यतदमुष्मन्निःश्रुतिमियात्॥॥आपस्तम्बः॥कृत्वामृदं पुरीष
चइवहस्तःकथञ्चन॥भूमावनं प्रतिष्ठाप्यकृत्वात्मानं॥॥ततः॥योगानुपकानमुपस्पृश्यततःश्रुतिः॥॥
अथस्तानश्रुतिः॥॥मनुः॥दिवाकीर्तिमुदकाच्चरितं॥ततस्तथा॥शवंततमृष्टिनञ्चैवस्पृष्ट्वापानेनश्रुतिः॥
आवमप्रयतो नित्यं जपेदशुचिदर्शने॥संस्तुतः॥॥साहपावमानीचरितः॥नारंस्पृष्ट्वास्त्रिस्तलेहंत्वात्वावि

5

10

15

20

25

30

35

40

प्रोविशुक्तान्॥६॥ क्रीडति आणालः उदकारजस्तथा॥ तिकाप्रसवे सत्प्राप्तौ न समयात् तस्य न मिति दिवाकी
 र्वादिनां सर्वेषां तद्देनयममर्षः॥ तनवाणालः ॥ १॥ चेत्यर्थः॥ एतच्चाकर्म्म तस्य विषयो काश्च ते प्रवृत्तस्य
 ॥ २॥ यत्तत्तत्कामेषु शर्वस्य द्वातु कामतः स्वात्मा सवेलात् तत् ॥ एतच्चाश्वविषयः ॥ सवेन मिति यद्वा स्वमंगलमस्य
 शकाले भवति तेन सहैकता तद्व्यमित्यर्थः॥ ज्ञानं वेदं जलं ॥ एतद्वा सभा ॥ एतद्वा देवतात्वं ॥ एतद्वा शर्व
 ॥ ३॥ ॥ नित्यं नैमित्तिकं चैव क्रियाः कर्मलक्षणम्॥ तीर्थाभावे कर्मण्यमुं द्रव्यमुदकैः॥ ॥ अश्वविदशने
 ॥ ४॥ ॥ सैराण्यत्रान् आवश्यप्रयत्नोजयेत्॥ अश्वविश्वा एकादिरेव ॥ ५॥ ॥ पावमान्य अतिशेषाः ॥ बहून्
 वत्रित्वे यथैवास्ते॥ अस्थिस्पर्शे वात्र हानमकामकृतेः कश्चिद्वत्तु ब्रह्म ॥ ६॥ ॥ मानुषास्थितु संसृष्टास्त्रिधा
 निहन्ते यथा॥ ७॥ ॥ एतत्तत्तत्संस्पृशेत्तु यं पश्येत्तु विष्णुमनुस्मरेत्॥ निष्प्रहायिस्पर्शे कामकृते आवमनमात्रं दिव्यं ॥ ८॥
 तच्च ॥ ९॥ ॥ १०॥ ॥ ११॥ ॥ १२॥ ॥ १३॥ ॥ १४॥ ॥ १५॥ ॥ १६॥ ॥ १७॥ ॥ १८॥ ॥ १९॥ ॥ २०॥ ॥ २१॥ ॥ २२॥ ॥ २३॥ ॥ २४॥ ॥ २५॥ ॥ २६॥ ॥ २७॥ ॥ २८॥ ॥ २९॥ ॥ ३०॥ ॥ ३१॥ ॥ ३२॥ ॥ ३३॥ ॥ ३४॥ ॥ ३५॥ ॥ ३६॥ ॥ ३७॥ ॥ ३८॥ ॥ ३९॥ ॥ ४०॥ ॥ ४१॥ ॥ ४२॥ ॥ ४३॥ ॥ ४४॥ ॥ ४५॥ ॥ ४६॥ ॥ ४७॥ ॥ ४८॥ ॥ ४९॥ ॥ ५०॥ ॥ ५१॥ ॥ ५२॥ ॥ ५३॥ ॥ ५४॥ ॥ ५५॥ ॥ ५६॥ ॥ ५७॥ ॥ ५८॥ ॥ ५९॥ ॥ ६०॥ ॥ ६१॥ ॥ ६२॥ ॥ ६३॥ ॥ ६४॥ ॥ ६५॥ ॥ ६६॥ ॥ ६७॥ ॥ ६८॥ ॥ ६९॥ ॥ ७०॥ ॥ ७१॥ ॥ ७२॥ ॥ ७३॥ ॥ ७४॥ ॥ ७५॥ ॥ ७६॥ ॥ ७७॥ ॥ ७८॥ ॥ ७९॥ ॥ ८०॥ ॥ ८१॥ ॥ ८२॥ ॥ ८३॥ ॥ ८४॥ ॥ ८५॥ ॥ ८६॥ ॥ ८७॥ ॥ ८८॥ ॥ ८९॥ ॥ ९०॥ ॥ ९१॥ ॥ ९२॥ ॥ ९३॥ ॥ ९४॥ ॥ ९५॥ ॥ ९६॥ ॥ ९७॥ ॥ ९८॥ ॥ ९९॥ ॥ १००॥ ॥ १०१॥ ॥ १०२॥ ॥ १०३॥ ॥ १०४॥ ॥ १०५॥ ॥ १०६॥ ॥ १०७॥ ॥ १०८॥ ॥ १०९॥ ॥ ११०॥ ॥ १११॥ ॥ ११२॥ ॥ ११३॥ ॥ ११४॥ ॥ ११५॥ ॥ ११६॥ ॥ ११७॥ ॥ ११८॥ ॥ ११९॥ ॥ १२०॥ ॥ १२१॥ ॥ १२२॥ ॥ १२३॥ ॥ १२४॥ ॥ १२५॥ ॥ १२६॥ ॥ १२७॥ ॥ १२८॥ ॥ १२९॥ ॥ १३०॥ ॥ १३१॥ ॥ १३२॥ ॥ १३३॥ ॥ १३४॥ ॥ १३५॥ ॥ १३६॥ ॥ १३७॥ ॥ १३८॥ ॥ १३९॥ ॥ १४०॥ ॥ १४१॥ ॥ १४२॥ ॥ १४३॥ ॥ १४४॥ ॥ १४५॥ ॥ १४६॥ ॥ १४७॥ ॥ १४८॥ ॥ १४९॥ ॥ १५०॥ ॥ १५१॥ ॥ १५२॥ ॥ १५३॥ ॥ १५४॥ ॥ १५५॥ ॥ १५६॥ ॥ १५७॥ ॥ १५८॥ ॥ १५९॥ ॥ १६०॥ ॥ १६१॥ ॥ १६२॥ ॥ १६३॥ ॥ १६४॥ ॥ १६५॥ ॥ १६६॥ ॥ १६७॥ ॥ १६८॥ ॥ १६९॥ ॥ १७०॥ ॥ १७१॥ ॥ १७२॥ ॥ १७३॥ ॥ १७४॥ ॥ १७५॥ ॥ १७६॥ ॥ १७७॥ ॥ १७८॥ ॥ १७९॥ ॥ १८०॥ ॥ १८१॥ ॥ १८२॥ ॥ १८३॥ ॥ १८४॥ ॥ १८५॥ ॥ १८६॥ ॥ १८७॥ ॥ १८८॥ ॥ १८९॥ ॥ १९०॥ ॥ १९१॥ ॥ १९२॥ ॥ १९३॥ ॥ १९४॥ ॥ १९५॥ ॥ १९६॥ ॥ १९७॥ ॥ १९८॥ ॥ १९९॥ ॥ २००॥ ॥ २०१॥ ॥ २०२॥ ॥ २०३॥ ॥ २०४॥ ॥ २०५॥ ॥ २०६॥ ॥ २०७॥ ॥ २०८॥ ॥ २०९॥ ॥ २१०॥ ॥ २११॥ ॥ २१२॥ ॥ २१३॥ ॥ २१४॥ ॥ २१५॥ ॥ २१६॥ ॥ २१७॥ ॥ २१८॥ ॥ २१९॥ ॥ २२०॥ ॥ २२१॥ ॥ २२२॥ ॥ २२३॥ ॥ २२४॥ ॥ २२५॥ ॥ २२६॥ ॥ २२७॥ ॥ २२८॥ ॥ २२९॥ ॥ २३०॥ ॥ २३१॥ ॥ २३२॥ ॥ २३३॥ ॥ २३४॥ ॥ २३५॥ ॥ २३६॥ ॥ २३७॥ ॥ २३८॥ ॥ २३९॥ ॥ २४०॥ ॥ २४१॥ ॥ २४२॥ ॥ २४३॥ ॥ २४४॥ ॥ २४५॥ ॥ २४६॥ ॥ २४७॥ ॥ २४८॥ ॥ २४९॥ ॥ २५०॥ ॥ २५१॥ ॥ २५२॥ ॥ २५३॥ ॥ २५४॥ ॥ २५५॥ ॥ २५६॥ ॥ २५७॥ ॥ २५८॥ ॥ २५९॥ ॥ २६०॥ ॥ २६१॥ ॥ २६२॥ ॥ २६३॥ ॥ २६४॥ ॥ २६५॥ ॥ २६६॥ ॥ २६७॥ ॥ २६८॥ ॥ २६९॥ ॥ २७०॥ ॥ २७१॥ ॥ २७२॥ ॥ २७३॥ ॥ २७४॥ ॥ २७५॥ ॥ २७६॥ ॥ २७७॥ ॥ २७८॥ ॥ २७९॥ ॥ २८०॥ ॥ २८१॥ ॥ २८२॥ ॥ २८३॥ ॥ २८४॥ ॥ २८५॥ ॥ २८६॥ ॥ २८७॥ ॥ २८८॥ ॥ २८९॥ ॥ २९०॥ ॥ २९१॥ ॥ २९२॥ ॥ २९३॥ ॥ २९४॥ ॥ २९५॥ ॥ २९६॥ ॥ २९७॥ ॥ २९८॥ ॥ २९९॥ ॥ ३००॥ ॥ ३०१॥ ॥ ३०२॥ ॥ ३०३॥ ॥ ३०४॥ ॥ ३०५॥ ॥ ३०६॥ ॥ ३०७॥ ॥ ३०८॥ ॥ ३०९॥ ॥ ३१०॥ ॥ ३११॥ ॥ ३१२॥ ॥ ३१३॥ ॥ ३१४॥ ॥ ३१५॥ ॥